

MAŁGORZATA MIZIA*

HODOEPORIKON

HODOEPORIKON

Abstract

The purpose of my visit to New York was, on the one hand, a desire to get acquainted with one of the biggest agglomerations in the world, a city regarded by contemporary sociologists as a model example of the newly arising social phenomena, social trends and urban movements, and what's more, one that is characterized by the greatest intensity of development and referred to by the leading sociologists as a *global city* – one of three, besides London and Tokyo (according to Saskia Sassen [1]). What was extremely interesting for me was to compare NY with London; I have known the latter from several visits and stays over various periods of time, beginning with the 70's of the previous century. Another purpose of my visit to NY, probably the most important one for me personally, was an exhibition of my paintings in the world capital: in a professional art gallery in Chelsea in the heart of Manhattan, side by side works by Bangsy or Yoko Ono, but also Warhol, Rauschenberg or Lichtenstein, accessible to tourists and passersby nearly from the High Line pedestrian walkway.

Keywords: New York, cognizance, culture, city

Streszczenie

Celem wizyty w Nowym Jorku było poznanie jednej z największych aglomeracji świata, miasta uważanego przez współczesnych socjologów za wzorcowe dla nowo pojawiających się zjawisk społecznych, trendów i akcji miejskich, miasta o największej intensywności zabudowy, nazwanego przez wiodących naukowców *global city* – jedno z trzech obok Londynu i Tokio (wg [1]). Niezwykle interesujące było dla mnie porównanie Nowego Jorku z Londynem, który znam z kilkukrotnych wizyt i pobytów w różnych okresach od lat 70. zeszłego stulecia. Drugim celem, dla mnie osobiście istotniejszym, była prezentacja mojego malarstwa w stolicy świata: w profesjonalnej galerii sztuki współczesnej w Chelsea na samym Manhattanie, tuż obok Bangsy'ego czy Yoko Ono, ale i Warhola, Rauschenberga czy Lichtensteina, dostępnej turystom i spacerowiczom niemal wprost ze spacerowej trasy High Line.

Słowa kluczowe: Nowy Jork, poznanie, kultura, miasto

* Ph.D. D.Sc. Arch. Małgorzata Mizia, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology.

1. Reflexions on return

For me as an urban designer, architect, painter and at the same time a humanist, a research visit to an unknown city constitutes at the same time – a study of the entire atmosphere of this city. This atmosphere is made up not only of artificial forms of architecture (which are alien to nature) as well as their clusters which fill out the urban complexes. The whole atmosphere of a city is made up chiefly of living residents and city inhabitants, together with their memories, everyday activities, needs and dreams. The specificity of each city is made up of the social structure characteristic of the functions fulfilled by the city, of its climate as well as the micro-climate of the local subcultures. Thus the color of the city is determined by the sociological phenomena which build up the new patterns of behavior, needs and views. It is them that create the leaven of the new architectural thought. Therefore it is impossible to talk about architecture without taking into consideration the life which it generates, maintains and shapes. Thus it is man who ensures genuine life to every city. Consequently all aspects of a humanistic reception of architecture are equally important as the technological factors which condition the creation of real architecture. It seems that they are even more important as it is them that condition the very duration of this architecture and the whole sense of its existence.

“Life is probably round” – wrote Van Gogh at one time; what he meant was probably that life surrounds each and every one of us. Jaspers’ statement that “Every entity comes into view in its surroundings”¹ (Karl Jaspers *Von der Wahrheit*, p. 50) seems to have a similar significance; it means that it is impossible to isolate a living creature from its natural environment. [1] “...it seems to me that here we have the phenomenological problem very clearly posed. It should be solved by enriching it with further examples to which we should add other data, taking care to conserve their nature of intimate data, independent of all knowledge of the outside world. Such data as these can receive nothing from the outside world but *illustrations*. We must even be careful lest the too vivid colors of the illustration make the *being of the image* lose its original light”². Bachelard formulates this phenomenological problem in the following way: in order to ensure its full reception, every phenomenon must be enriched by external information which will provide to it the necessary background (illustrate the context). Yet, it has to be done carefully, so that while preserving the fullness of the image of the phenomenon, the additional data does not at the same time obliterate its originality and separateness.

Similarly, architecture cannot be isolated from the city organism. The individual icons will not exist without their surroundings – without the background which is provided by the immediate and more distant environment. Every building within the city has its neighborhood and provides background to the more distant buildings. Without the knowledge of the wider context and the commentary that accompanies it, it is difficult for anyone to draw any far-reaching conclusions. Architects should be acquainted with these problems within a holistic spectrum of knowledge.

Becoming acquainted with an unknown city corresponds directly to the tasks of *imageability*³ – that is the ability to build within one’s imagination the fullest possible model of the topography of the city (in this case, New York), taking into consideration the location of the most important spatial markings – landmarks, the position of the familiar and easily recognizable icons of architecture, delineating the main communication routes joining the characteristic suburban areas adjacent to the landmarks or important hubs

¹ The above-quoted statements have been presented in my own translation.

² Bachelard Gaston *The poetics of Space. The classic look at how we experience intimate places (Poétique de l’espace)*, NY 1994, p. 232.

³ In Kevin Lynch’s theory of the structure of urban space (*The Image of the City* (1960) – the ability of a statistical city resident to imagine and recreate urbanized space.

combining the most important directions – city axes⁴. Lynch’s theory which distinguishes 5 main spatial figures making up a visitor’s (every user’s) mental map, proved to be very useful in my case: recurring itineraries, recognizable walls and closures, the characteristic architecture of individual city neighborhoods, squares and main communication centers, as well as icons, usually towers and skyscrapers with recognizable shapes. These signs of city space quickly filled out my own map of space which allowed me to move around with confidence in the new surroundings.

Despite its height scale and the sheer intensity of its high-density built-up areas, New York reminds one of European capitals. Putting the stress on pedestrian and bicycle traffic as well as on travelling by subway, makes its urban problems very similar to those of European cities [2]. The omnipresent private car, as a symbol of the “American way of life”, with car instead of pedestrian entries and with 16-tier car-parks for the residents of higher floors (Marina Tower in Chicago), does not appear to be so conspicuous here. The private car which “turned out to be the most varied, aggressive and aesthetically buoyant element of city landscape”⁵ does not at all dominate in this city. If it was not for the rigorous layout of the modern urban plan and the density of the tower-like “tenement” buildings, one could feel as if one were on the European continent. This impression seems to be reinforced by the clearly perceptible community of the Western culture. “Manhattan is the arena for the terminal phase of Western civilization”⁶. The growing number of ever new values successively acquired and applied to NY mental map, in time become defined and summed up by means of both scientific and impressionistic methods and continue to build a continually updated image of New York.

Assuming the stability of the conditionings of a place, such as a city and of the impact of the local environment – in my own cognitive analyses of the evaluative spatial map of New York, I mainly took into consideration the changeable technical conditions of architecture [3]. For the overall result – which produces the final visual effect, is the sum total of all the factors which operate within a given systematizing pattern⁷. The appearance of architecture as well as the functioning of urban planning is the final outcome of design activities, but the image of the city space is made up of the entirety of factors, among which one also finds busy and industrious citizens, taking advantage of the specific service sector of the city, with its entire coloring of ethnic, professional or individual divergence.

It is them who take advantage of the existing offer of the urban organism; yet they supplement it to suit their individual or else environmental needs, with specially “tailored” tissue, adjusted to the possibilities, needs and imaginings. The changeability and diversity of the lifestyles of small-scale investors also force design activities which often represent different levels of professionalism. Professionally, we are often on the lookout for the latest designs produced by the star-architects, particularly in the capital of the world, which is New York – one of but a few *global cities*, “while the surrounding built-up environment consists exclusively of average buildings, whose quality exerts an impact on the quality of life of not only individuals, but also of the entire society. It is only by broadening our knowledge with regard to the quality of the surrounding environment that we are able to raise the level of both our education and professional activities in the future”⁸. Also New York, whose ins and outs we are currently trying to learn

⁴ Passini Romedi, Arthur Paul, *Wayfinding in Architecture* (1984) and *Wayfinding, People, Signs and Architecture* (1992) sociologists of the environment preparing a system of designing information signs and road-signs in the city, on the basis of the mental maps of their inhabitants.

⁵ Wallis Aleksander, *Ameryka – miasto*, KAW RSW „Prasa-Książka-Ruch”, Warszawa 1987, p. 55.

⁶ Koolhaas Rem, *Delirious New York. A Retroactive Manifesto for Manhattan*, The Monacelli Press 1994, citation from the blurb on the cover.

⁷ Taking advantage of and completing with my own interpretation of the model of building design fields with the preservation of the principles of sustained development – taken from: E.D. Niezabitowska, *Metody i techniki badawcze w architekturze*, Wyd. PŚL., Gliwice 2014, fig. 71, p. 354.

⁸ (cyt.) E.D. Niezabitowska, *Metody i techniki badawcze w architekturze*, Wyd. PŚL., Gliwice 2014, p. 351 ak. 3 w. 9.

about, has many characteristic, though not always most beautiful elements, which exert an impact on its overall perception. As a shortcoming or flaw, they are all extremely important for the process of defining the scope of design activities, and in the context of the exemplary role this agglomeration plays in exerting an influence on the professional activity of architects from the rest of the world, it is vital that they should be defined. Without a doubt, they should be looked for everywhere, and not only on the official visiting cards adorned with architectural icons.

The contemporary extended approach to architectural research and urban design assumes a trans-disciplinary and interdisciplinary treatment of problems, including all also certain non-scientific aspects of activities. For the overriding value is shaping a “healthy and user-friendly environment which is built in accordance with the following principles:

- the building of the urban environment is to ensure comfort and security,
- the building of a city and its social conditioning is to ensure clarity of the system which would guarantee security and spatial order including its aesthetic aspect,
- a building is to ensure safety and comfort to its users and satisfy one’s aesthetic needs”⁹.

The existing research techniques have been broadened to include the so called Delphic method; the latter consists of a series of interviews and questionnaires which are repeated at regularly over a period of time. Although the above method has been worked out methodically and it marks out the direction of expected change relatively accurately, yet it is imprecise and as such it is not fully reliable; although there is no doubt that it is independent in its opinions and since it is anonymous, it is not subject to the influence of individuals and groups.

Whereas from the point of view of designers, the most efficient method seems to be that of “brainstorming”; the latter consists in a confrontation of views represented by a group of interdisciplinary experts and their subsequent evaluation by another, similar group of experts. The most important principle here is that all concepts, including even the seemingly unrealistic and fantastic ones should be submitted for evaluation. Among the concepts that are subjected to analysis are both those that originated as a group effort and ones which have been authored by individual, independent persons.

Relying on values which are anything but indisputable, neither method has been fully successful. In practice, and in the majority of cases, we are satisfied with SWOT analyses as those which bring us closer to objective qualities. Quite often attempts of preliminary schematic solutions are undertaken, by organizing e.g. thematic design workshops. Generally, the direction in which research seems to develop, points to a continual broadening of the sphere of activities as well as of the spectrum of disciplines which are involved in cognitive issues relating to both research on architecture and urban design, as well as on perfecting the technique of design activities.

That is why, a multidimensional and varied cognizance of problems, revealing itself in a multi-aspect cognition of a city, has a truly tangible and exploratory influence on one’s judgment and on the creation of preventive measures, both scientific, practical and didactic ones. The values had already been defined in the middle of the last century by the Paris situationists (liberation of imagination from the snares of “spectacle” – Guy Debord).

Both New York City and America as a whole has had a history of transplanting directly patterns of European culture, including those belonging to the world of architecture and urban design. It possesses certain indigenous values, but it has also had in its history certain ambitions of “otherworldliness” – traditions which continue to be consistently cultivated; it has a tradition of depriving its architecture from all references to any other places. It has ambitions of independent modern form and of sophisticated technology. It has ambitions of being an independent experimental field for “space” architecture – untamed and unlimited [4].

⁹ Ibidem, p. 356, ak. 3, w. 6.

“...modern architecture wants to perform without belonging to the scheduled performance: even in its most aggressive campaigns of realization it insists on its otherworldliness”¹⁰.

But at the same time this architecture draws on the whole multicultural wealth of human potential: [5] “The lesson which New York is giving to the rich cities such as Amsterdam, Paris, or Tokyo is the following – immigration is proving itself. Cities need immigrants, even those illegal ones. – The economy of our city would be a mere shadow of itself had they not come here; and it would collapse if they had been deported – says Michael Bloomberg, the mayor of New York.

All immigrants have an epic story to tell. They are lured here by the founding myth of the city: they are looking for an escape from their own personal as well as political history. For them, New York is a city of a second chance”¹¹. Without this coloring, this mixture of races and the strange language which is unintelligible and at the same time intelligible to everyone; without the curiosity and approval for every novelty, without understanding and a wide gesture, without the good humor, enthusiasm and youthful spirit – New York would probably be similar to other big western cities. Yet it continues to be different and exciting. That is why one ought to make an effort to analyze this urban phenomenon by all possible means, so as to incorporate it within the framework of scientific methods.

Seeing, experiencing, soaking in and sensually discovering New York, as well as verifying other people’s opinions and views about it, became for me – an interdisciplinary scholar of architecture and city culture – the basis for drawing further inferences and professional conclusions. In turn, the amassed experiences, enriched by the collected written materials and photographic documentation, will be of service to me for a good few years to come, as comparative and illustrative material.

2. Ant in New York (October 2013)

New York is a city of unique mobility and pace of life; it is characterized by tolerance and a simultaneous acquiescence to an individual rhythm of everyday existence; it is extremely colorful both its variety and mixture of human races, and the diversity of attitudes, appearance, clothes, behaviors, and an acceptance of widely differentiated interpretation of correctness. This does not mean that the Americans have a disregard for etiquette or that they do not observe principles of good behavior. All it means is that they seem to have a wider tolerance for different attitudes and they do not create formal problems in everyday life. Carrying a photo camera with one at all times, one is tempted to preserve faces and human types. It is only the deeply ingrained right to personal privacy that keeps one from scrutinizing various human types and their fantastically varied outfits. What is especially striking is the general cheerfulness, the omnipresent smile, openness to novelty, new interlocutors, visitors, the desire to offer ad hoc assistance, unassuming curiosity of another human being. It is a city where one does not feel one’s age – the baggage of years – a city where one is appraised and accepted by one’s behavior and endowed with an immense dose of tolerance. What counts is the position one holds and its role, rather than deep respect for values. You participate in the general movement to the extent you are able to, depending on how fit, interested and capable you are. But the sociologists are right in saying that: you are judged by your appearance – and not by who you are. The handicapped or the inefficient are moved to safer areas; those who cannot cope up

¹⁰ (cyt., c.d.): “(...) Modern architecture is invariably presented as a last-minute opportunity or redemption, an urgent invitation to share the paranoid thesis that a calamity will wipe out that unwise part of mankind that clings to old forms of habitation and urban coexistence”. Koolhaas Rem, *Delirious New York. A Retroactive Manifesto for Manhattan*, The Monacelli Press, 1994, p. 246, ak. 2.

¹¹ (cyt.) Mehta Suketu, *Nowy Jork uwodzi świat. Po 11. rocznicy ataku na WTC*, Gazeta Wyborcza-magazyn, 15/16 September 2012, p. 22-23.

with the pace of life or competition –themselves move to the cheaper or quieter areas of the country. In all likelihood that is why, the ones who count in America are those who look for originality and being different from the rest of the crowd, both at work, in professional life and in the life of the community – the street is also a stage; it is an extension of the arena of everyday struggle with life and with sculpting its individual quality.

In all walks of life, it is practicality, measurability and commercial value that are the decisive criteria. Thanks to it, also the culture market dictates a high price for valuable art products. The elites and niches have found an extremely receptive market here as well as a possibility to make their existence known. One feels that there is a great potential of possibilities for the industrious, although it is the intransigent laws of the market that play the first fiddle here.

This is visible already on the example of food: the latter is available everywhere and in all forms and shapes; ready-made dishes, takeaways etc. This kind of food is available in restaurants, gastronomical points with different profiles and in different styles, in all kinds of temporary gardens and cafes as well as in a multitude of various mobile kiosks, stalls, automobile bars and from individual food vendors – one can come across entire chains distributing ethnic specialties and a huge selection of snacks. The prices vary, but are generally quite reasonable, while the quality of food decides about the success of the undertaking, the height of the turnover, and the chances of remaining on the market. The Americans like to eat and they eat a lot – the portions served are big and meant to satisfy individuals who are big and in need of a big amount of energy. The Americans like the variety and exoticism of various foreign cuisines; they are open to innovations coming from the immigrants. And food brings people together and facilitates making new contacts, including those that are desirable. No one is surprised by the sight of people eating with their Bluetooth headphones in their ears, as everyone understands the importance of business priorities here. There are no lost moments in New York. There is no time to waste and there is no boredom.

The same haste, incessant movement, preciseness in penetration of the terrain and of clearing the field of business activity can be observed in the more popular commercial centers. In big department stores, where trading areas are clearly visible, such as Macy's, or in the TJ Max store, or else in certain food stores, the "clearing" or rather "cleaning" from the better or more attractive goods is literally visible. From the perspective of the street, New York looks like an ant-hill which is continually moving and transporting with it bigger and smaller objects in all directions, until they all disappear from sight, in some unknown direction. Yet this organized order does dominate and is mandatory to city residents.

Getting to know the city, learning its topography, identifying the architectural landmarks, finding the more important places and complexes – is a strenuous process which takes up many days of walking, but one that proves most important from the point of view of getting to know the atmosphere and character of the city. All of the city icons, buildings and historical monuments which are known to one from *belles lettres* and professional literature have to be verified on the spot and systematized for one's own use. A 4-week stay is long enough for one to get the hang of the place, but in order to really get to know a city such as NY – a lifetime is probably not long enough. Changes and „events" take place all the time in different parts of the city, often at the same time. After such a visit all that remains is only a general impression which gives one a possibility to find one's bearings in a comparative debate, but only in surface categories, i.e. as a result of a more authoritarian (as acquired by autopsy) expression of professional opinions. It is difficult to speak of an in-depth knowledge of the city. This place fascinates and astounds one; it inspires one with optimism and an immense energy which flows from the realization of the innumerable possibilities which can be sensed under the surface of the yet not fully cognized essence of the place.

The magnificent sunny weather and unexpectedly high temperatures for this time of year (in this year 10°C above the average) allowed me to walk endlessly along the streets of NY and only take advantage of public transport after having reached total exhaustion. The easy availability, reasonable prices and a variety

of tastes of various ethnic cuisines available at every street corner, allowed me not to think about food and freely organize my itinerary.

Downtown. The urban heart of the city which fits the image of NY is the Financial District, Press Center, 5th Avenue with the parallel Broadway Avenue as a backbone humanizing a very rigorous grid city structure, up to Times Square, stopping at: Washington Square as a place which opens up the great axis, Union Square, Columbus Square, up to Grand Central Station, with Empire, Chrysler, GE and Rockefeller Towers – as recognizable and recognized icons in the history of contemporary architecture of the West. The immense Central Park is totally different from the carefully maintained and “manicured” London parks which have a very diverse character. The Central Park is huge and constantly full of people. It is visited by over 25 million visitors annually. The crowds, which are incomprehensible to a reflexive Englishman, a melancholy Scandinavian, or simply to a European who observes the rules of bon-ton, are regulated by streams of professional joggers and strollers who walk around a 106-hectare Jacqueline Kennedy Water Reservoir; the latter is equally big as everything else in America. The visitors cycle, lie on the grass or ride in gondolas across a scenic kitsch-like pond. As always, one is struck by the immensity or accumulation of detail. Concerts and mass events are organized on a specially prepared green field-stadium. On such occasions, large numbers of policemen keep order and regulate the diverted traffic in the park. Everything is done decisively, though politely and with a smile; the policemen even crack jokes with groups of young people. The police has preventively engaged large numbers of the young and “difficult” city population in the law and order operations; clothed in police uniforms, the latter maintain the situation under control with utmost dedication and understanding, instead of becoming involved in potential riots. From the moment such and similar decisions had been made by the mayor of NY Bloomberg, the security and health of the city have improved considerably. The feeling of security appears to be unquestionable to any visitor. The decisions of this politician concerning, among others, the consumption of junk food, the ban on the sale of large soda bottles (only up to 0.7 l), promotion and sale of health foods, organization of city cycle traffic on a large scale, regulation of motor-vehicle traffic, have already become quite famous. This politician, with an immense financial background of his own, which allows him not to use public funds in the case of some ventures, has done a lot for the health of an average New Yorker. Tangible effects of his activities are already visible within the city population and this has contributed to the fact that his term of office as mayor has been extended already a few times. Even if some sections of the society are not pleased with considerable price-hikes for tobacco, bans on smoking and recently even bans on smoking e-cigarettes, they sum up these decisions by quoting measurable benefits for the city budget; thus the ultimate balance of benefits seems to speak in favor of these decisions.

A visitor has the impression of extremely careful and collision-free automobile traffic along multi-lane city thoroughfares, where car and bike traffic overlaps and pedestrians cross the roads in a care-free manner, often outside the marked zebra crossings or else abruptly enter the pedestrian crossings, despite the red lights. The entire city (similarly as the case in Paris, London and even in Krakow) is interwoven with multi-position stands filled with identical blue city bikes to be hired for a small fee paid by means of a credit card at the nearby parking meter and to be returned at another similar place. The chip on the credit card and elsewhere on a digital passport grants access to (registers) and facilitates a quick and unimpeded movement throughout important institutions. It is very convenient, but at the same time, a little frightening. The Americans got used to a resignation from anonymity and complete privacy. Once there, it seems quite natural that the locals do not draw their curtains; we know this situation from American films where the protagonists observe their neighbors from the opposite side of the street. This situation seems quite obvious and very useful. Such a status quo tends to build a sense of common bond, security, and community of spirit, rather than shame and a violation of one’s privacy. It is interesting to note that after returning home, to one’s own vine and fig tree, the need for isolation instantly returns.

What a visitor might find offensive and irritating is the incessant noise, the 24-hour long sounding of horns and sirens of emergency vehicles which is additionally augmented for better audibility by irritating screeching sounds. The pedestrians isolate themselves from this noise by putting headphones over their ears and by listening to their own music or by talking to their relatives or friends and making numerous arrangements while on the move. The street functions as a foyer or a railway station hall. The pedestrians, apparently busy with their own affairs, are however always ready to offer assistance to whoever may ask for it. The street is also a cultural forum and a live moving advertisement. It acts as a qualified stage for thoroughbred artists, virtuoso musicians, equilibrists, dancers and for everybody who simply has something to offer or who has a need of being an exhibitionist or else who wants to sell something. During a month of my wanderings through the streets of NY, I only once came across someone who was evidently frenzied in his awkward singing to the accompaniment of a primitively recorded orchestra – an evidently deranged man. The most magnificent musical experience in a NY street was an underground concert in the long sleeve of a passage joining the subway platforms, where four jazzmen presented their variations on the themes of Gershwin's music in a wonderful, lazy and absolutely professional swing rhythm. This most American of composers, the classic of the genre, recorded by the greatest world virtuosos (e.g. Menuhin or Grapelli) and the best orchestras in the world – here in the authentic surroundings and setting of not only the American street, but literally the underground – sounded stunningly beautiful. Without compulsion and entrance tickets, they played exclusively for those who were genuinely interested; for those who stopped in mid-course, only for them – for the musicians and their wonderful performance; it was a genuine feast.

Another feast which equally profoundly preserved the specific charm of New York was the feast of taste, which was none other but a sophisticated dish-starter which preceded dinner ordered in another restaurant. The feast took place in the distinguished company of a couple of renowned NY architects, right in the middle of Broadway where on a warm evening one can sit down in an improvised open-air garden, right next to the pedestrians and night traffic at a slightly wobbly simple table placed right in the middle of the pavement; on the table there were plates with various types of oysters arranged on crushed ice with sauces to choose from as well as champagne. This fantastic mixture of luxury and nonchalance seems to be the most characteristic element of local charm.

But in the street there are also places of poverty which are reserved for the homeless. That is why, small parks and the local, so called *pocket parks* are locked up for the night, whereas public places where people gather, such as railway stations, institutions, post-offices etc. are totally deprived of places to sit in the main halls, to facilitate a more efficient service of clients and ensure protection against tramps and vagabonds.

When one walks through the city, the number of people around one is always so big that, in most cases it is difficult to find a place to sit, although the number of benches and all kinds of seats appears to be considerable. Manhattan has also got a single private park situated in the Historic District – a quarter which was one of the first to create the urban layout of New York around 1850's; in the year 1966 on the strength of a decision taken by the conservators of monuments (Landmark Preservation Commission), the above quarter had been recognized as a historical area and since that time, entry into Gramercy Park requires a key as well as payment of an annual fee – a privilege which can only be taken advantage of by the residents of the surrounding tenement buildings. The world of gossip talks of celebrities who reside temporarily in the vicinity of the park, such as Julia Roberts or Tom Cruise. For the sake of comparison, let us mention here that Victorian London is characterized by traditional quarters made up of tenement buildings whose frontages enclose inner parks, which are by the very nature of things and the existing layout pattern, a place of near-home recreation for their residents. The American prototypes have in all likelihood been modeled on them. The New Yorkers are very attached to their "monuments", which for Europeans, especially the ones who come from centuries' old capitals of the continent are no more than traditional buildings adapted

to the local conditions, although the latter ones surpass the familiar structures by their sheer scale and size; yet it seems that they by no means require the protection of a conservator. And here America has a chance to preserve the full sanctity of its treasures – thanks to the early definition of the historical rank of its architecture. Generally, the gentrification of the poorer but more attractive neighborhoods in respect of their local color takes place very quickly; so does the shifting of the frontiers of artistic and creative life, e.g. the artists move to Brooklyn, the exhibition galleries to Chelsea, the night life of cafes and restaurants to the East Side. For instance this is the reason of the current problems of the Polish Piłsudski Institute whose main quarters have for years been situated in this region (East); due to the changing situation on the real estate market – the rising property and maintenance prices, the Institute has recently been evicted from its quarters to another place; fortunately, the situation remains to some extent under the control of the local Polish community.

A phenomenon which is absolutely unique from the point of view of urban design is Times Square. It is a phenomenon which has a lot to do with advertising and information policy, and in practice it is to some extent misleading as it introduces one into an uncontrolled state of trance, due to the whirling of scale-free objects, non-existent architecture, sounds, images, movement and sizes all of which disappear behind the screen and text. It is a phenomenon which astounds one through its omnipresent general enormity. It is indeed a place which has no equals. It is a square without a square, a place where buildings have no frontages, where proportions of objects and buildings have not been preserved; it is a place where one is confronted with a simultaneity of various messages which are mutually irreconcilable. All of this introduces one into a specific trance which quickly tires one out, but which one tends to miss and therefore longs to return to, as it is always different and always carrying new information. It is precisely in this way that public opinion and new fashions are being shaped in such places. That is also how views are being shaped and the society is being educated, or even trained. This phenomenon does not yet occur on such a scale in Europe.

However, it seems that the general “advertising” trend in architecture and the “flowing” (large-scale) character of urban design (without stoppages or closures) is heading for.

Journeys beyond the downtown area included chiefly pedestrian outings to the outlying areas of NY – uptown, along the coast, to local places of interest. Yet by far the most interesting were the trips by ferries, dozens of which circle the city in an everyday rhythm. The water tram line along the East River allows one to go round the eastern coast of Manhattan calling in at stops in Queens and Brooklyn, and to see the famous bridges: the Brooklyn bridge, the George Washington bridge, Manhattan Bridge, Williamsburg Bridge and Verrazano Narrows – the longest hanging two-tier bridge which joins Brooklyn with Staten Island; the same ferry trip allows one to see the United Nations building and above all, view the entire complex of Manhattan skyscrapers from the side of the water, that is in full glory, and subsequently stop over in Battery Park which constitutes the city’s summer promenade. Here, there begins the part of the city which is visually most attractive and compact.

The shore which every now and then is filled with inshore navigation ports offers ferry connections to successive islands. Staten Island offers one of the most attractive sea views of Manhattan which passes from up close the Statue of Liberty in New York Harbor, Ellis Island with the characteristic silhouette of a palace-museum, housed in the building of the former Immigration Office and operating here until 1954; it was here that the immigrants had been sent having stepped off the ships that brought them to the US. Staten Island is a green island of low intensity housing. The Greenbelt, which arose in 1984, measures around 45 kilometers of tourist routes and is one of the last natural forests in New York.

The view of Manhattan from New Jersey is particularly stunning at sunset. Nothing can beat the pleasure of a glass of long-drink in the restaurant garden of the yacht club with the limitless view of the diadem of the heart of the city and its reflection in the ocean, first glittering in the red sun and

then glimmering with millions of lights. The evening breeze allows the sailors to set full sail, maybe in preparation to the World Cup? A lot of magnificent sailing vessels pass here, many with several masts and gaff-rigging – probably at one time it was quite a common sight here; today, these sailing vessels intermingle with big ships and ferries with powerful engines which allow them to turn around in the water almost on the spot.

To Roosevelt Island one can get by cable car, which allows one to admire the city and the bridges spanning the river from up high. The width of the river exceeds a European conception of a river, but in America everything is indeed bigger. Thoroughbred Americans also surpass the European norms of height. Roosevelt Island is an exceptionally small island, but one that is exceptionally long. In fact a single long street takes one everywhere from Roosevelt's Monument – an excellent concept park designed by Luis Khan, up to the lighthouse at the other end of the island. The island serves as a dormitory of the giant city offering spectacular views of Manhattan; it is an ideal place to live in, thanks to the close proximity of the city and the peace and quiet of a small-scale housing estate. The tall tenement buildings surrounded with the green belt and basic services ensure comfortable life and easy access to the city.

Trips outside the city included Washington and a journey along the Hudson to Beacon.

The postindustrial town of Beacon, has got not only a city-center which is currently filled with art galleries and shops offering all sorts of art products; it also makes use of postindustrial buildings converting them into lofts, workshops and art studios as well as new housing estates. In one of such large-size factory halls a contemporary art gallery was opened; the gallery houses the latest large-scale exhibits of *land-art*, *urban-art* and conceptual art. The city continues to grow and develop, the new art attracts not only artists and tourists. It constitutes a wonderful artistic base of New York. It is precisely here and most likely not only due to its large-scale postindustrial character and the astounding nature of many art exhibits that one can see the works, for the most part sculptures of such eminent artists as Richard Serra, Robert Smithson, Joseph Beuys, Fred Sandback, but also works by Andy Warhol, Sol LeWitt, Walter De Maria and many others, known exclusively from reprints. The Dia Museum of Contemporary Art: Beacon Riggio Galleries has also got its offices in the 22 Street in Chelsea, Manhattan, on the 5th floor with a room for special exhibitions and lectures as well as with a few permanent workshops in the open air; it also has numerous members who support its activity. The pride of the American contemporary painting, Georgia O'Keefe, who at one time lived and created here in the Adirondacks, also came from the surroundings of Bacon.

Whereas the US capital Washington – creates quite a surprising impression, due to its main axis – The Mall which is monumental in scale; the latter constitutes the main axis of the parks and government buildings, including the parks – war memorials, whose entire complex, outside the strictly administrative district is surrounded with low, one-family housing, typical of the south of the country. Even the trade and services center Georgetown looks like a beautifully maintained, affluent American small town – and not like the capital of an immense country. Probably this is precisely the guarantee of the comfortable life of the American state officials. Yet in the context of frequent protests and manifestations taking place in the immediate vicinity of the Capitol and the White House, it is difficult to speak of total peace. Though, one has to admit that the security services act instantly and operate with a margin of security. Even a simple act of desperation of a woman behind the wheel, due to which the central railway station had been sealed off just as we were approaching Washington DC, was enough to trigger off a full alert and forced us to get off the train one stop before the center and subsequently made us keep away from Capitol Hill till the end of the day. In turn, a popular lack of consent to presidential propositions concerning changes in the health care system had led to a closure of some state institutions, including some museums and public buildings. Yet the simple variety of possibilities on offer did not mar the pleasure of getting to know the varied repertoire of city attractions.

Visits to museums – included above all, a visit to the Metropolitan, the pride of the American history and art. The museum offers very well prepared educational exhibitions of both European and American art with a carefully systematized historic-cognitive path. The museum collection is truly astounding. Situated in the back of Central Park, the museum continues to expand and broaden its offer of exhibitions, continually gaining new exposition area and delighting the public with new interesting architecture which has been added on to the old building.

The Guggenheim Museum is full of fantastic works of art which are well known from various albums and books devoted to art history; on viewing these, one is moved by the sensation of “discovering them” yet again after years of oblivion. All the great artists from Renoir to Picasso, the entire history of Europe can be found here in the collection from across the big pond which testifies to the common roots. The building itself, which is known from the covers of books on the history of contemporary architecture – looks quite inconspicuous today, surrounded with neighbors which have outgrown it by far. And it appeared to be so big and unattainable in the students’ conception from years ago. But it has not lost any of its former beauty; it continues to delight with the curves of its cross-section and the spiral soul of its void; it is not without a reason that the security forbids the public to photograph this icon of architecture. The mystery can be fathomed only on the spot – by means of one’s own experience.

MoMA. MoMa is an experience – a spectacle in its own right. The building itself constitutes a fill-in of a difficult plan and is most significant not only from the point of view of the urban structure, but also in the entire cultural life of the city. It attracts one by its very name and it astounds one with its unusual interior design and large-scale atypical spaces which continue to surprise and inspire awe and admiration. It is a museum which overwhelms one with the sheer immensity of the collected works, the scope of the documentation and the range of the presented artistic problems, including the ones relating to architecture: from Archigram to Mac Intosh, through Bauhaus and Aalto. One can find here some genuine guidelines for all of the presented trends in contemporary art. One can also find East-European motifs which are close to our culture; there are also Polish motifs. It is impossible to see an equally complete collection of contemporary cultural achievements elsewhere. The majority of this collection can even be photographed, as long as one does not use the flash.

And to top it all, one can see a fantastic temporary exhibition: a magnificent exposition of Maigrette’s works. Unfortunately here the organizers introduced a total ban on taking photographs. In any case the dense crowd in the hall and the swarms of people waiting in the queue to the entrance of the exhibition (here the members’ cards borrowed from magnanimous friends came in very handy) would not have allowed me to take good pictures of the paintings anyway. A great pity.

The Jewish Heritage Museum is worth seeing for the very beauty of its building, the allusions to the iconology of the Holocaust, documentation of the Polish motifs, getting acquainted with the unknown facts of war history and the contemporary history of the Jews in America and Europe, and for prognosticating the future. It is a didactic exhibition which has been prepared using a wide palette of multi-media methods; it is extremely rich as regards the collected documents. The museum is well-suited to contemplation, due to its beautiful location next to the shore, in the midst of a green belt ensuring the organization of meetings, events and special exhibitions in an extremely attractive place.

From here, it is not far to the place where the two Twin Towers of the World Trade Center used to stand up to the memorable moment. At present the building whirl associated with the realization of Liebeskind’s wonderful 9/11 Monument project, is still to be witnessed here. Entrance to the site is possible after prior purchase of tickets; reservations can be made on-line – and it is really well worth it. The impression is quite indescribable. For although we know what to expect as the architectural world has popularized both the design project and the photographs of the two already functioning water craters – yet the visit to the spot exceeds all expectations. On an immense square interspersed with beautifully designed green stripes of trees

and carefully selected low-growing plants, in place of the former towers, one can see the chasm created by two quadrangle-shaped craters which appear to suck one in. The immense masses of water tumble down with intransigent power and impetus. The phenomenon is electrifying when one realizes the sheer number of the people who died here, whose names had been engraved on the black stone collars that surround the craters, and the hectoliters of water which thunder incessantly down the quadrangle-shaped craters, seem to carry the onlookers with them. This, what might seem like a very simple conception, has turned out to be quite an ingenious idea in its realization. It is only when one is there that one is able to fully appreciate the immensity of this phenomenon and experience the trauma of this space. In the context of the architecture which is being created here, the aura of the tragedy creates an impression which is never to be forgotten.

Participation in cultural events – included chiefly participation in the celebrations associated with the 70th anniversary of the foundation of the Piłsudski Institute; the latter took place in the Polish Consulate in Madison Ave. (Jan Karski Corner), where in the stylish interiors of the Consulate, in the company of the cream of the Polish community in the USA, the present and past achievements, history and activity of the Institute had been summed up. The program included a presentation of archival and contemporary documentaries (Tomasz Magierski), a piano recital by Magdalena Baczevska, a New York soloist and professor of music, and then a banquet and an academic symposium on the following day.

In the PIASA gallery at the Polish cultural center, I participated in the opening of an exhibition by Rafał Olbiński which was accompanied by a recital of a Polish jazz saxophonist Krzysztof Medyna – a positive example of the highest degree of professionalism and extremely high artistic standards of Polish artists who really count in the rich artistic life of New York. As I was able to learn from the Polish press – from an interview given to *Gazeta Wyborcza*, it is not far from here that one of the greatest Polish jazzmen, a representative of the highly valued Polish free-jazz, and my favorite trumpeter Tomasz Stańko, is also living.

Opening of my own exhibition. Last but not least – after all this is what I chiefly came here for – I hung up my own exhibition of paintings together with many other artists from different countries; the exhibition was organized in the New Century Artists gallery. The above gallery is but one of very many, for altogether more than 60 which are located in the artistic neighborhood of Chelsea in NY. Along several parallel streets on the western side (West NY) of Manhattan, one can find dozens of art galleries whose total surface area makes up whole kilometers of exhibition rooms; it is possible to visit them one after another and participate in all sorts of artistic events.

At the same time, right next door to this gallery, passers-by were able to view yet another work of Bangsy, who had just arrived in New York; the press informed about a lucky viewer who unknowingly purchased a series of his paintings and made a fortune on them. Apparently among the crowd of viewers, who I had mingled with, there was also the author himself. But nobody knows for sure what he looks like.

In the home of Polish restaurateurs, Mr. and Mrs. Duda, I had an opportunity to meet Polish artists who perform in the Metropolitan Opera: Mariusza Kwiecień – a famous baritone (on a par with Piotr Beczała) who is singing the main part in Eugene Onegin, as well as Edyta Kulczak, a mezzo-soprano, also a prima donna in Met and a performer of one of the main parts in this opera. Besides them, I also met Tadeusz Domanowski, a virtuoso of the piano who performs to standing ovations in Carnegie Hall. I renewed my contacts with an extremely successful NY architect and president of RIVAA, Tadeusz Sudoł. I was short of but a few days to penetrate deeper into the milieu of the NY musicians and see them perform in a live opera performance in the Met.

Personal and professional achievements consist, above all, of my own exhibition of paintings. After all, the exhibition was held in Chelsea in Manhattan – the neighborhood made up of the most prestigious galleries which promote contemporary art from all over the world, right in the heart of New York.

The New Century Artists Gallery, in which I had an opportunity to exhibit my paintings, is located right next to the famous High Line which is mentioned and described in all major architectural periodicals; it is right next to the more and more numerous monuments of architecture which are the effect of the progressing gentrification of this place. The galleries take up not only the ground floors of several neighboring streets (between 22-27 Street West), but also many upper floors of tower buildings, sometimes making up „art gallery towers”. New Century Artists is but one of a few galleries situated in this building; it is located on the 4th floor, and is accessible by elevator, similarly as all the remaining ones. On the opening night of the exhibition, during a 3-hour long event, no less than a hundred people turned up to see the paintings. People who are interested in the avant-garde, and curious of the latest trends in the world of art, come right here, to the center of exhibitions representing various trends in art. Even when visiting a concrete event which interests them, they visit a whole series of other exhibitions which take place next to it. A big interest of the public, private conversations, making new contacts, exchanging visiting cards, discussions and contractual reviews of art critics – this was all part and parcel of my collective exhibition; prior to the exhibition, every exhibiting artist had to purchase the right to exhibit and buy the space to exhibit his works. The success of having exhibited my works at the invitation of this NY gallery was sealed with the fact of selling one of my paintings – as one of but two paintings sold from the entire exhibition. Thanks to a positive reception of my work, the rest of the 10 paintings which I had brought with me to NY had stayed on to be resold and included in various other occasional exhibitions – until another, this time individual exhibition of my paintings in NY, booked in the PIASA and RIVAA galleries. This indeed constitutes a great honor and success for me. The dates of prospective exhibitions depend exclusively on the possibility of financing the trip to the USA and the sending of my paintings. The latter constitute a considerable expense which seems more sensible in the case of a longer stay and the opportunity to work on the new paintings on the spot. Such an invitation to an international artists’ workshop in Canoa Ranch Resort in Arizona, has already been offered to me... maybe it is worth taking advantage of the opportunity and test myself in a new environment?

At this point one is forced to come to the conclusion which seems to be a bit of a truism: namely that all niche type of activities seem worth pursuing in big metropolises simply because of a bigger community. The success rate is a matter of sheer numbers.

Exploration of the academic and artistic environment also included visits to the Polish Institute of Art & Sciences of America, Piłsudski Institute of America, Roosevelt Island Visual Art Association, as well as visits to Columbia University Graduate School of Architecture, Planning and Preservation, Pratt Institute School of Architecture, New York Institute of Technology. I selected these schools of architecture after becoming acquainted with the rankings and opinions and also after exploring the practical possibilities of reaching these campuses. In the effect of these visits I was able to obtain a large portion of information and make photographs of these schools of architecture, and to compare teaching standards and their visual effects. The cursory conclusions concerning the above schools confirmed the traditionally high prestige of Columbia University, which does not however enhance the quality of the school of architecture itself, as the latter is housed in a relatively small building with a large library, but is deprived of its own fully-equipped art, construction and model making workshop. Its profile is rather technical, although (apart from the fundamental obligatory program) it also offers to students participation in numerous attractive cultural events, which are usually accompanied by commentary, and discussions with professionals: creators, artists, art critics. The immense university campus gives an opportunity to cooperate, sustain mutual inter-professional contacts and make use of the fantastic academic resources and library. The school’s prestige facilitates all outside activities.

The school which seems to provide the most comprehensive and broadest preparation to the architectural profession is Pratt Institute in Brooklyn. Within its campus one can find a school which corresponds to what might be called an Academy of Fine Arts; the latter allows students of architecture

to participate in its fine arts classes. Although restricted in their range, these classes give the students of architecture an opportunity to have full contact with various fine arts and the techniques used by them. The aura of the Architecture department, a converted brick building adapted to the new needs and continually extended – serves very well the concept of an architect's work and it has provided excellent conditions for the study of this discipline. The entire campus which is situated in a comfortable, quiet and well-organized neighborhood gives students a full comfort of study and full professional development.

NYIT is a school in the city center, situated right next to the grand-scale Columbus Circle. The Faculty of Architecture takes up three floors of this immense building, and it takes advantage of the common sections, including the Fine Arts Department, situated on the higher floors, where fine arts classes for young architects are also held. Similarly as in Pratt Inst., the different school departments provide mutual educational activities to each other. As the leading institutions in the sphere of teaching architecture, all these schools ensure very good conditions of work for the students: one's own permanent place for the preparation of all projects with a permanently accessible self-operated printing center for each group, model-making and construction workshops and the possibility of using the workshops of other faculties available within the campus. The whole school remains accessible to the students 24 hours a day. The most artistic profile seems to be represented by the Brooklyn school with Pratt Institute. All of the above-mentioned schools charge a very high tuition fee to their students; however, they ensure a very high standard of tuition, as well as prestige and easier professional start.

Visions of the future, ecology and sustained development. Many of the topics which are of interest to contemporary urban designers have not been explored for lack of time. "City farms" are represented in New York itself chiefly by the project „Rooftop farm" of 2008 - in Brooklyn Grange (37-18 Northern Boulevard, proprietor Ben Flanner), small truck-farms and in quite a traditional form. Bigger city farms cultivated in a traditional way are mainly to be found on Long Island. During such a short stay, I was not able to locate any tower farms and cultivations on the roofs. Bird's eye-views of the city (GE Tower) do not reveal such places within the boundaries of the Manhattan.

3. Conclusions

Generally speaking, New York and the surroundings are rather characterized by a certain the wastefulness of material and natural resources. What prevails is the everyday comfort of utility over the predictions for the future. The potential of the state still appears to be unlimited. It is only the efforts of the last few years that testify to a greater interest in natural resources and the beauty of nature. Educational programs have incorporated the theme of the economy in the use of natural resources and care for the environment into the framework of teaching syllabuses. The Americans have even created a Museum of Reclaimed Urban Space (MoRUS) – which documents examples of bad, and chance use of deserted and derelict neighborhoods or buildings, as well as the plans of their renovations, modernizations and reconstructions. The exhibition is accompanied by all kinds of exhibits which are to evidence the changing fortunes of these places. It operates on the principles of a voluntary service and its goal is chiefly to activate the environments of the neglected places, and above all to protect the remnants of the past, or the exceptional traditions of these neglected places – for present-day residents and for future generations.

The trip was extraordinary, although it concerned the ordinary realities of the contemporary life of a city. It produced tangible, even financial, but chiefly mental results, brought about by the realization of the simultaneity of existence of a familiar reality, which is nevertheless different from our own European one.

It is an extremely broad topic which will be developed and made use of in my own subsequent research as well as in didactic work. The very collection of digital photographs, to be used in various ways, numbers 5300 shots.

This city gives one a sense of freedom. Why? Because it continually buzzes and simmers underneath the surface, because it creates opportunities and choice, because no one dictates anything to anybody, but at best rewards or rejects, but always allows one to prove oneself; here you can be yourself without mentioning your name, because you will find others like you everywhere; life does not have to be unbearable, as you may with impunity derive joy from everything around you. That is until you do not come into a conflict with the law – naturally. Here even expensive and affluent places seem to be within one's reach.

And that is precisely what I admire New York for: namely for the fact that the human masses in the street do not at all seem to be worried by the prosperity of a handful of the well-to-do. You feel like an ant in a huge ant-hill and you know that without you, the others will not survive – as the mass consists of you and the others. Let them strike their big business deals, even at your expense, as long as you can feel free and do not have to worry all the time. After all even you can be a Citizen of this biggest, most-wonderful, strongest and most influential state in the world. Here a Citizen does indeed matter. It is important to believe it.

I am returning to Krakow. What is waiting for me is a pile of correspondence which includes a long-forgotten traffic ticket from a few years ago and a reminder about an apparently unpaid car insurance premium from two and a half years ago (which I remember having paid).

It is comforting that a month later I receive news about a session of the PIASA academic council at which my membership in the Polish Institute of Arts & Sciences of America had been approved.

1. Refleksje powrotu

Pobyt studialny w obcym mieście dla mnie, urbanisty, architekta, malarza i humanisty zarazem – to studiowanie pełnej aury miasta. Składają się na nią nie tylko sztuczne (obce naturze) twory architektury i ich szeregi wypełniające układy urbanistyczne. Na pełną aurę miasta składają się głównie żywi mieszkańcy i użytkownicy wraz ze swoją pamięcią, aktywnością, potrzebami i marzeniami. Specyfikę każdego miasta tworzy przekrój społeczny charakterystyczny dla pełnionych przez miasto funkcji, klimat miejsca i mikroklimat subkultur lokalnych. O jego kolorycie stanowią zjawiska socjologiczne budujące nowe wzorce zachowań, potrzeb i poglądów. To one kreują zaczyn nowej myśli architektonicznej. Nie sposób więc opowiadać o architekturze, nie licząc się z życiem które sama generuje, utrzymuje i kształtuje. Natomiast prawdziwe życie temu miastu zapewnia człowiek. Wszelkie zatem aspekty humanistycznego odbioru architektury są równie ważne jak czynniki techniczne warunkujące powstawanie realnej architektury. Są bodaj nawet ważniejsze, bo to one warunkują tej architektury trwanie i cały sens jej istnienia.

„Życie jest prawdopodobnie okrągłe” – napisał kiedyś Van Gogh, mając pewnie na myśli, że życie otacza każdego z nas. Podobnie brzmi stwierdzenie Jaspersa, że „Każdy byt jawi się w swoim otoczeniu”¹, co oznacza, że nie da się wyizolować stworzenia z jego naturalnego środowiska [2]. „...it seems to me that here we have the phenomenological problem very clearly posed. It should be solved by enriching it with further examples to which we should add other data, taking care to conserve their nature of intimate data,

¹ Tłumaczenie przytoczonych sformułowań – własne; Karl Jaspers, *Van der Wahrheit*, s. 50, za: Bachelard Gaston *The poetics of Space. The classic look at how we experience intimate places (Poétique de l'espace)*, New York 1994.

*independent of all knowledge of the outside world. Such data as these can receive nothing from the outside world but illustrations. We must even be careful lest the too vivid colors of the illustration make the being of the image lose its original light*². Bachelard formułuje ten problem fenomenologiczny następująco: każde zjawisko musi być wzbogacone dla pełnego odbioru o zewnętrzne dane, które dadzą mu tło (zilustrują kontekst). Jednak ostrożnie, aby te dodatkowe dane, zachowując pełnię obrazu fenomenu, równocześnie nie przyćmiły jego oryginalności i odrębności.

Podobnie architektury również nie da się wypreparować z organizmu miasta. Pojedyncze ikony nie zaistnieją bez swojego otoczenia – tła, jakie daje bliższe i dalsze sąsiedztwo. Każdy obiekt miasta ma swoje sąsiedztwo i daje tło następnym. Bez znajomości szerokiego kontekstu i didaskaliów trudno wyciągać daleko idące wnioski. Architekci winni są znajomości tych problemów w holistycznym zakresie wiedzy.

Poznanie obcego miasta odpowiada wprost zadaniom *imageability*³ – to zdolność zbudowania we własnej wyobraźni jak najpełniejszego modelu topografii Nowego Jorku z umiejscowieniem jego najważniejszych znaczników przestrzennych – landmarków, naniesieniem wyuczonych i rozpoznawalnych ikon architektury, wyznaczenie głównych powiązań komunikacyjnych łączących charakterystyczne dzielnice obudowujące znaczące miejsca, lub węzły komunikujące najważniejsze kierunki – osie miasta⁴. Teoria Lyncha wyróżniająca 5 głównych figur przestrzennych składających się na mapę mentalną przybysza (każdego użytkownika) w moim przypadku, zdała doskonale egzamin: powtarzane szlaki, rozpoznawane ściany i zamknięcia, charakterystyczna zabudowa poszczególnych dzielnic, place i główne węzły komunikacyjne, oraz ikony, zazwyczaj wieże i wieżowce o znanych kształtach. Te znaki przestrzeni miasta szybko zapełniły własną mapę przestrzeni dla pewnego poruszania się w nowym miejscu.

Wbrew skali wysokości i intensywności zabudowy Nowy Jork jest bliski stolicom europejskim. Przedkładanie komunikacji pieszej, rowerowej, a także metrem przybliży jego problemy urbanistyczne miastom Europy [3]. Wszechobecny samochód jako symbol „amerykańskości” z wjazdami zamiast wejść i z szesnastoma kondygnacjami parkingów dla mieszkańców wyższych kondygnacji (Marina Tower w Chicago), tutaj nie rzuca się nigdzie w oczy. Samochód, który „okazał się najbardziej różnorodnym, agresywnym i estetycznie nośnym elementem miejskiego krajobrazu”⁵ w tym mieście wcale nie dominuje. Gdyby nie rygorystyczny układ nowoczesnej urbanistyki i zagęszczenie wieżowych „kamienic”, można by się poczuć jak na kontynencie. Sprzyja temu wyczuwalna wspólnota kultury Zachodu. „Manhattan is the arena for the terminal stage of Western civilization”⁶. (Manhattan jest sceną teatru Zachodniej cywilizacji – do końca jej trwania). Sukcesywnie przeze mnie przyswajane i nanoszone na mentalną mapę Nowego Jorku coraz to nowe wartości, z czasem precyzowane i podsumowywane metodami zarówno naukowymi jak i wrażliwymi, budują stale aktualizowany obraz Nowego Jorku.

Zakładając stabilność uwarunkowań miejsca, jakim jest miasto, oraz wpływu lokalnego środowiska, wzięłam pod uwagę dla wartościującej mapy przestrzennej Nowego Jorku, w poznawczych analizach własnych, głównie zmienne warunki techniczne architektury [4]. Całościowy wynik dający efekt wizualny jest bowiem sumą działania wszystkich określonych w systematyzującym schemacie czynników⁷. Wygląd

² *Ibidem*, s. 232.

³ W teorii Kevina Lyncha o strukturze przestrzeni urbanistycznej (*The Image of the City* (1960) – zdolność statystycznego mieszkańca miasta do wyobrażania i odwzorowywania przestrzeni zurbanizowanej).

⁴ Passini Romedi, Arthur Paul, *Wayfinding in Architecture* (1984) oraz *Wayfinding, People, Signs and Architecture* (1992) socjologowie środowiska opracowujący system projektowania znaków informacyjnych i drogowskazów w mieście, sporządzonych na bazie map mentalnych jego mieszkańców.

⁵ Wallis Aleksander, *Ameryka – miasto*, KAW RSW „Prasa-Książka-Ruch”, Warszawa 1987, s. 55.

⁶ Koolhaas Rem, *Delirious New York. A Retroactive Manifesto for Manhattan*, The Monacelli Press 1994, cyt. ze skrótu okładki, tłum. własne.

⁷ Wykorzystanie i dopełnienie własną interpretacją schematu dot. pól projektowych budynku przy zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju – zaczerpnięte z: E.D.Niezabitowska, *Metody i techniki badawcze w architekturze*, Wyd. PŚl., Gliwice 2014, rys. 71, s. 354.

architektury oraz funkcjonowanie urbanistyki są efektem finalnym działań projektowych, ale obraz przestrzeni miasta to pełnia, na którą składają się też ruchliwi, korzystający z usługowej specyfiki miasta ludzie, z całym swoim kolorytem odmienności etnicznych, osobowościowych, zawodowych czy osobniczych.

To oni korzystają z zastanej oferty organizmu miejskiego, uzupełniając ją jednak na własny użytek lub środowiskowe potrzeby tkanką „na miarę” – na miarę możliwości, potrzeb, wyobrażeń. Zmienność i różnorodność stylu życia drobnych inwestorów wymusza też działania projektanckie na różnym poziomie. Profesjonalnie obserwujemy gorączkowo nowinki projektowane przez star-architektów, zwłaszcza w stolicy świata, jaką jest Nowy Jork – jedno z kilku zaledwie *global cities*, „tymczasem otaczające nas środowisko zbudowane składa się wyłącznie z takich przeciętnych obiektów, których jakość decyduje o jakości życia nie tylko jednostek, lecz także społeczeństwa. Tylko powiększanie wiedzy na temat jakości otaczającego nas środowiska może podnieść poziom zarówno kształcenia, jak i działań profesjonalnych w przyszłości”⁸. Również poznawany właśnie „od podszewki” Nowy Jork ma wiele charakterystycznych, choć nie zawsze najpiękniejszych wizerunków, wpływających na całościowy jego obraz. Jako niedostatek czy bolączka są one istotne do określenia pola działań projektanckich, a w kontekście wzorcowego oddziaływania tej aglomeracji na profesjonalny ruch architektów z reszty świata niezmiernie ważne do zdefiniowania. Bez wątplenia należy ich szukać wszędzie, nie tylko na oficjalnych wizytówkach zdobionych architektonicznymi ikonami.

Współczesne, rozszerzone podejście do badań dotyczących architektury i urbanistyki zakłada transdyscyplinarne i interdyscyplinarne traktowanie problematyki, włączając wszelkie, również nienaukowe aspekty działań. Nadrzędną wartością jest bowiem kształtowanie „zdrowego i przyjaznego użytkownikom środowiska zbudowanego, w myśl zasad:

- budowanie środowiska urbanistycznego ma zapewnić wygodę i bezpieczeństwo,
- budowa miasta i jego społecznego uwarunkowania ma zapewnić czytelność układu gwarantującą bezpieczeństwo i ład przestrzenny z estetyką włącznie,
- budynek ma zapewnić bezpieczeństwo i wygodę oraz zaspokoić potrzeby estetyczne”⁹.

Do technik badawczych dołączyła tzw. metoda delficka polegająca na serii powtarzanych w odstępach czasu wywiadów i ankiet. Jakkolwiek opracowana metodycznie i wyznaczająca kierunek oczekiwanych zmian stosunkowo najtrafniej, jest też nieprecyzyjna, więc nie w pełni miarodajna, chociaż niezależna w opiniach i jako anonimowa niepodlegająca wpływowi osób czy grup.

Z punktu widzenia projektantów najefektywniejszą wydaje się metoda „burzy mózgów” polegająca na ścieraniu się poglądów interdyscyplinarnej grupy ekspertów i ocenie ich przez inną podobną grupę fachowców. Najistotniejszym założeniem jest dopuszczenie pod ocenę wszystkich pomysłów, nawet z pozoru nierealnych i zupełnie fantastycznych. Liczą się pomysły grupowe, ale też pojedynczych niezależnych osób.

Obydwie, bazując na niebedyskusyjnych walorach, cieszą się niepełnym powodzeniem. W praktyce, najczęściej zadowolamy się analizami SWOT jako przybliżającymi obiektywne jakości. Często podejmuje się próby wstępnych szkicowych rozwiązań, organizując np. tematyczne warsztaty projektowe. Generalnie kierunek rozwoju badań wskazuje na stałe rozszerzanie kręgu działań i dyscyplin zaangażowanych w problemy poznawcze zarówno badań nad architekturą i urbanistyką, jak i nad usprawnieniem działań projektanckich.

Dlatego wielowymiarowe i różnorodne rozpoznanie problemów, przejawiające się wieloaspektowym poznawaniem miasta, ma prawdziwie wymierny i odkrywczy wpływ na osąd i kreowanie zaradczych działań zarówno naukowych, jak praktycznych i dydaktycznych. Te walory określili już w połowie zeszłego wieku paryscy sytuacjoniści (wyzwolenie wyobraźni z siideł „spektaklu” – Guy Debord).

⁸ (cyt.) E.D. Niezabitowska, *Metody i techniki badawcze w architekturze*, Wyd. PŚI., Gliwice 2014, s. 351, ak. 3, w. 9.

⁹ *Ibidem*, s. 356, ak. 3, w. 6.

Nowy Jork i Ameryka mają historię przeszczepiania wprost wzorców kultury europejskiej, w tym architektury i urbanistyki. Posiada zastane wartości, ma też w historii ambicje *otherworldliness* – tradycje, nadal kulturowane konsekwentnie, pozbywania się z architektury wszelkich znamion nawiązywania do jakichkolwiek miejsc. Ma ambicje niezależnej nowoczesnej formy i wysublimowanej technologii. Ma ambicje niezawisłego pola doświadczalnego dla architektury „kosmicznej” – nieoswojonej i nieograniczonej [5]. „...modern architecture wants to perform without belonging to the scheduled performance: even in its most aggressive campaigns of realization it insists on its otherworldliness”¹⁰.

Ale też równocześnie czerpie z wielokulturowego bogactwa potencjału ludzkiego [6]: „Lekcja, której Nowy Jork udziela innym bogatym miastom jak Amsterdam, Paryż, czy Tokio, jest taka – imigracja się sprawdza. Miasto potrzebuje imigrantów, nawet nielegalnych. „Gospodarka naszego miasta byłaby cieniem samej siebie, gdyby tu nie przyjechali i upadłaby, gdyby zostali deportowani” – burmistrz Michael Bloomberg.

Każdy imigrant to epopeja. Zwabia ich tu mit założycielski miasta: szukają ucieczki od historii osobistej i politycznej. Dla nich Nowy Jork jest miastem drugiej szansy”¹¹. Bez tego kolorytu, mieszanek ras, zadziwiającego języka niezrozumiałego i zrozumiałego zarazem dla wszystkich, ciekawości i aprobaty dla każdej nowości, wyrozumiałości i szerokiego gestu, oraz pogody ducha, zapału i młodzieńczej fantazji – byłby Nowy Jork podobny innym dużym miastom zachodnim. Pozostaje jednak ciągle odmienny i frapujący. I dlatego trzeba zgłębiać ten fenomen urbanistyczny wszelkimi sposobami, aby móc ująć w karby naukowych metod.

Oglądanie, doświadczanie, chłonięcie i sensualne odkrywanie Nowego Jorku, weryfikowanie cudzych sądów i osądów stało się dla mnie – interdyscyplinarnego badacza architektury i kultury miasta – podstawą do dalszych podsumowań i wniosków profesjonalnych. Z kolei zasób doświadczeń podbudowany zgromadzonymi tekstami i dokumentacją fotograficzną posłuży jeszcze przez kilka lat pracy naukowej jako materiał porównawczy i ilustracyjny.

2. Mrówka w Nowym Jorku (październik 2013)

Nowy Jork to miasto o niepowtarzalnej ruchliwości i tempie życia, z tolerancją i równoczesnym przyzwoleniem na indywidualny rytm codziennego biegu; niezwykle kolorowe zarówno różnorodnością i mieszanymi ras ludzkich, jak i z różnorodnością postaw, wyglądu, ubioru, zachowań, z akceptacją szeroko zróżnicowanej interpretacji poprawności. Nie znaczy to, że Amerykanie nie liczą się z etykietą, czy nie przestrzegają zasad. Raczej tolerują odmiennosc postaw i nie stwarzają problemów formalnych w codziennym życiu. Niosąc stale ze sobą aparat fotograficzny, aż świerzbi ręka, żeby utrwać twarze i postaci. Jedynie zakodowane głęboko prawo do prywatności powstrzymuje od przyglądania się typom ludzkim i ich fantastycznie różnorodnym kreacjom. Ujmuje ogólna pogoda ducha, wszechobecny uśmiech, otwartość dla nowości, nowych rozmówców, przybyszów, chęć doraźnej pomocy, nienachlana ciekawość drugiego człowieka. To miasto, w którym nie czuje się wieku, bagażu lat jesteś oceniany i akceptowany według twoich zachowań z ogromną dozą tolerancji. Liczy się raczej sprawowana funkcja i jej rola, niż głęboki szacunek dla wartości. Uczestniczysz w ogólnym ruchu – na ile jesteś w stanie sprawny, zainteresowany, wydolny.

¹⁰ (cyt., c.d.): „(...) Modern architecture is invariably presented as a last-minute opportunity or redemption, an urgent invitation to share the paranoid thesis that a calamity will wipe out that unwise part of mankind that clings to old forms of habitation and urban coexistence”. Koolhaas Rem, *Delirious New York. A Retroactive Manifesto for Manhattan*, The Monacelli Press 1994, s. 246, ak. 2.

¹¹ (cyt.) Mehta Suketu, *Nowy Jork uwodzi świat. Po 11. rocznicy ataku na WTC*, Gazeta Wyborcza-magazyn, 15/16 września 2012, s. 22-23.

Ale też rację mają socjologowie: jesteś traktowany nie według osobowości, ale wyglądu. Niewydolnych przesuwają się w bezpieczniejsze rewiry, niewytrzymujący tempa i konkurencji – sami przenoszą się w tańsze i spokojniejsze rejony kraju. Pewnie dlatego w Ameryce liczy się ten, kto poszukuje oryginalności i wyróżnienia z tłumu w pracy i życiu zawodowym i wśród społeczności – ulica to też scena, to przedłużenie areny codziennych zmagania z życiem i rzeźbieniem jego osobniczej jakości.

Wszędzie obowiązuje praktyczność, wymierność i wartość sprzedażna. Dzięki temu również rynek kultury dyktuje wysoką cenę dla wartościowych produktów sztuki. Elity i niszę znalazły tu niezwykle chłonny rynek i możliwości zaistnienia. Dla przedsiębiorczych wyczuwa się głęboki potencjał możliwości, chociaż rządzą nieprzejednane prawa rynku.

Widać to już na przykładzie żywności: jest wszędzie dostępna i w każdej postaci, gotowe potrawy do spożycia od razu i na wynos. W restauracjach, punktach gastronomicznych o różnym profilu i stylu, aranżowanych ogródkach i czasowych kafejkach oraz wielkiej ilości różnorodnych ruchomych przewożonych kiosków, stoisk i samochodowych barów, a także przygodnych sprzedawców – są całe sieci dystrybuujące etniczne specjalności i smakołyki w ogromnym wyborze. Ceny są zróżnicowane, ale przystępne, a jakość jedzenia stanowi o powodzeniu, wysokości obrotów i warunkuje utrzymanie się na rynku. Amerykanie lubią jeść, dużo jeść – porcje mierzone są na duże i potrzebujące energii osoby – chętnie też poznają różnorodność i egzotykę różnych kuchni, są otwarci na nowości niesione imigracją. A jedzenie zbliża ludzi i umożliwia zadzierzganianie nowych, również tych pożądanym kontaktów. Jedzeniu w pośpiechu i z bluetoothem w uchu też nikt się nie dziwi, bo nadrzędność interesów rozumie każdy. W Nowym Jorku nie ma chwil straconych. Nie ma czasu do zmarnowania, ale nie ma też nudy.

Ten sam pośpiech, nieustanny ruch, dokładność penetracji terenu i oczyszczania pola pracy obserwowane się w bardziej popularnych miejscach sprzedaży. W dużych sklepach, gdzie widać przestrzenie handlowe, zarówno w Macy's, jak i w TK Maxie czy foodstore, „czyszczenie” lub raczej „oczyszczanie” z lepszych lub atrakcyjniejszych towarów jest wręcz widoczne. Nowy Jork od ulicy wygląda jak kopiec mrówek bezustannie się poruszający i przemieszczający większe i mniejsze obiekty we wszystkich kierunkach aż do ich zniknięcia, w sobie tylko znanym porządku i kolejności. Ten zorganizowany porządek jednak panuje i obowiązuje.

Poznawanie miasta, uczenie się topografii, identyfikacja landmarków architektury, lokalizacja ważniejszych miejsc i zespołów – to proces żmudny, zabierający wiele dni pieszych spacerów, ale najistotniejszy dla rozpoznania aury i charakteru miasta. Wszystkie znane z literatury pięknej i profesjonalnej ikony, obiekty i historyczne pamiątki trzeba zweryfikować na miejscu i usystematyzować na własny użytek. 4 tygodnie pobytu to czas, żeby się zorientować. Jednak do poznania takiego miasta jak Nowy Jork pewnie nie starczy życia. Zmiany i eventy następują nieustannie w różnych częściach miasta równocześnie. Po takiej wizycie pozostaje jedynie ogólne wrażenie dające możliwość odnalezienia się w dyskusji porównawczej, ale tylko w kategoriach powierzchownych, tzn. bardziej autorytatywnego – z autopsji – wyrażania opinii zawodowych. Trudno mówić o pełnej znajomości miasta. To miasto zadziwia, fascynuje, napawa optymizmem i ogromną energią w poczuciu niepoliczalnych możliwości dających się wyczuwać pod powierzchnią nierozeznanej jeszcze do głębi istoty miejsca.

Wspaniała słoneczna pogoda i temperatury niespodziewanie wysokie jak na tę porę roku (w roku 2013 o 10°C powyżej średniej) pozwoliły wędrować bez końca ulicami NY i korzystać z komunikacji miejskiej dopiero po całkowitym zmęczeniu. Łatwa dostępność, przystępne ceny i różnorodność smakowa różnych kuchni etnicznych rozmieszczonych wszędzie, gdzie tylko pieszy dociera – pozwalały nie myśleć o aprowizacji i nieskrępowanie organizować trasę podróży.

Downtown. Sercem układu urbanistycznego miasta w imagu Nowego Jorku jest Financial District, Press Center, 5th Avenue z równoległą Broadway Avenue jako kręgosłupem humanizującym bardzo rygorystyczną rusztową strukturę miejską, aż po Times Square, z punktami zatrzymania na placach:

Washington jako otwierającym wielką oś, Union, Columbus, aż po Grand Central Station, z Empire, Chrysler, GE Rockefeller – wieżami – ikonami rozpoznawanymi i znanymi już z historii architektury współczesnej Zachodu. Ogromny w swoim założeniu Central Park, zupełnie różny od starannie utrzymywanych wypielęgnowanych i zróżnicowanych w charakterze parków londyńskich. Ogromny i stale pełen ludzi. Rocznie park odwiedza ponad 25 milionów osób. Tłumy, niezrozumiałe dla refleksyjnego Anglika, melancholijnego Skandynawa, czy po prostu przestrzegającego bon-tonu europejczyka, regulowanymi strumieniami wyczynowo biegają, chodzą, spacerują wokół 106-hektarowego Reservoir Jackline Kennedy, równie wielkiego jak wszystko w Ameryce, jeżdżą na rowerach, ew. leżą na trawniku i pływają gondolami po wido-kowym kiczowato-urokliwym stawie. Jak zawsze poraża albo ogrom, albo nagromadzenie detalu. Na specjalnie przystosowanym zielonym polu – stadionie organizuje się koncerty i masowe imprezy. Wtedy duże ilości policji regulują ruchem zamiennym w parku i pilnują porządku i spokoju. Wszystko zdecydowanie, ale uprzejmie i z uśmiechem, dowcipkując z grupami młodzieży. Policja prewencyjnie przysposobiła do działań porządkowych duże ilości młodej „trudnej” populacji miasta, która w mundurach policyjnych z największym zaangażowaniem i zrozumieniem najlepiej utrzymuje sytuację pod kontrolą zamiast mieszać się w potencjalne zamieszki. Od czasu takich i podobnych decyzji mera Nowego Jorku Bloomberga, bezpieczeństwo i zdrowie mieszkańców miasta podniosły się znacznie. Dla przybysza poczucie bezpieczeństwa wydaje się niekwestionowane. Słynne są decyzje tegoż polityka dotyczące spożycia śmieciowej żywności, zakazu sprzedaży dużych butli z napojami gazowanymi (tylko do 0,7 litra), propagowania i sprzedaży zdrowej żywności, zorganizowania miejskiego ruchu rowerowego na dużą skalę, regulacji ruchu kołowego. Ten polityk z ogromnym własnym zapleczem finansowym, czyli nie korzystający z pieniędzy publicznych, zadbął wydatnie o zdrowie przeciętnego nowojorczyka. Wymierne efekty już są widoczne w populacji miasta i to zadecydowało o kilkukrotnym przedłużaniu jego kadencji. Nawet jeśli pewnej części społeczności nie w smak idą znaczne podwyżki cen używek, zakazy palenia, ostatnio palenia nawet elektronicznych papierosów i podsumowują efekty tych działań jedynie jako nikłe wpływy do budżetu miasta – to ostateczne saldo korzyści przemawia za tymi decyzjami.

Przybysz ma wrażenie niezwykle ostrożnej i bezkolizyjnej jazdy samochodów na wielopasmowych arteriach miasta o przemierzonym ruchu wielo- i jednośladów oraz tłumów pieszych beztrąsko przecinających jezdnie poza wyznaczonymi pasami albo bezpardonowo wkraczającymi na pasy dla pieszych pomimo czerwonych świateł. Całe miasto (podobnie jak w Paryżu, Londynie, a nawet Krakowie) przetykane jest wielostanowiskowymi stojakami niebieskich jednakowych rowerów miejskich do wypożyczenia za niewielką opłatą kartą kredytową w stojącym obok parkometrze i do oddania w innym podobnym miejscu. Czip karty kredytowej, a gdzie indziej cyfrowego paszportu, otwiera (rejestruje) i ułatwia szybkie bezkolizyjne poruszanie się po ważnych obiektach. To wygodne, a jednocześnie przerażające. Amerykanie przyzwyczaili się do rezygnacji z anonimowości i z pełnej prywatności. Na miejscu wydaje się naturalne niezastłanie okien, znane z filmów amerykańskich obserwacje sąsiedztwa z przeciwka wydają się równie oczywiste co przydatne. Takie *status quo* raczej buduje poczucie więzi i bezpieczeństwa wspólnoty niż wstydu i naruszania prywatności. Ciekawe, że po powrocie na „swoje śmieci” ta potrzeba izolacji natychmiast powraca.

To, co razi i dokucza, to nieustający zgiełk przeszywany przez okrągłą dobę klaksonami i syrenami pojazdów uprzywilejowanych, wzbogaconych dodatkowo dla lepszej słyszalności skrzeczącymi drażniącymi dźwiękami. Piesi izolują się od hałasu słuchawkami w uszach z własną muzyką lub zdalnie rozmawiając z bliskimi czy załatwiając w biegu rozliczne sprawy. Ulica funkcjonuje jak *foyer* lub dworcowy hol. Pozornie zajęci sobą bez reszty, są jednak gotowi zawsze do uprzejmej pomocy. Ulica jest również forum kulturalnym i ruchomą żywą reklamą. Kwalifikowana scena dla rasowych artystów, wirtuozów muzyków, ekwilibrystów, tancerzy i wszystkich mających coś do zaferowania lub potrzebę ekshibicjonizmu i sprzedaży. Przez miesiąc wędrowania ulicami tylko raz spotkałam się z ewidentnie

chorem człowiekiem, który przy akompaniamencie prymitywnie nagranej orkiestry zapamiętałe prezentował swoje nieudaczone pieśni. Najwspanialsze doznanie muzyczne z nowojorskiej ulicy to podziemny koncert w długim rękawie przejścia łączącego perony metra, gdzie czterech jazzmanów we wspaniałym leniwym, absolutnie profesjonalnym swingu prezentowało wariacje na temat standardów muzyki Gershwina. Ten najbardziej amerykański kompozytor, klasyk gatunku, odtwarzany przez największych wirtuozów (np. Menuhin i Grapelli) oraz najlepsze orkiestry świata – tutaj, w autentycznym otoczeniu i kolorycie nie tylko amerykańskiej ulicy, ale wręcz dosłownie podziemia – brzmieli porażająco pięknie. Bez przymusu i biletów wstępu, tylko dla prawdziwie zainteresowanych, zatrzymujących się w biegu dla nich tylko – muzyków i ich pięknej gry – to prawdziwa uczta.

Inna uczta, równie głęboko utrwalająca specyficzny urok Nowego Jorku, to uczta smaku, czyli wyrefinowane danie – przystawka przed zamówioną w innym miejscu kolacją. W doborowym towarzystwie pary wziętych architektów nowojorskich, na środku Broadway, gdzie w ciepły wieczór można usiąść w zaimprowizowanym ogródku obok przechodniów i nocnych samochodów przy wystawionym na chodnik stoliku, nieco chybotliwym i prostym, ale zastawionym paterami różnych gatunków ostryg na kruszonym lodzie z dodatkami sosów do smaku i szampana. Ta fantastyczna mieszanka wykwintu i nonszalancji zdaje się najbardziej charakteryzować lokalny czar.

Na ulicy są również miejsca biedy będącej udziałem bezdomnych. Dlatego małe parki lokalne tzw. *pocket parks* zamyka się w nocy, a miejsca publiczne, gromadzące użytkowników, takie jak dworce, urzędy, poczty itd. w ogóle pozbawia miejsc siedzących w głównych halach dla sprawnej obsługi klientów i ochrony przed włóczęgami.

W mieście ilość ludzi dookoła zawsze jest tak duża, że na ogół wszędzie trudno znaleźć miejsce siedzące, chociaż ilość ławek i rozmaitych siedzisk miejskich wydaje się spora. Manhattan posiada też jeden (jedyny zamknięty park prywatny) w Gramercy Historic District – w kwartale będącym jednym z pierwszych tworzących urbanistykę Nowego Jorku w połowie XIX wieku, który decyzją konserwatorów zabytków (Landmark Preservation Commission) został uznany za obiekt historyczny w 1966 roku i odtąd wstęp do Gramercy Park wymaga klucza i corocznej opłaty, a przysługuje mieszkańcom otaczających zabudowanych kamienic. Plotkarski świat opowiada o celebrytach mieszkających czasowo w sąsiedztwie parku, takich jak Julia Roberts czy Tom Cruise. Dla porównania wiktoriański Londyn charakteryzują tradycyjne kwartały zabudowy mieszkaniowej, zamykające obrysem pierzei kwartału wewnętrzne parki, będące terenem przydomowej rekreacji dla ich mieszkańców. Stąd zresztą pewnie zaczerpnięto amerykańskie pierwowzory. Nowojorczyki przywiązani są do swoich „zabytków”, będących często dla Europejczyka z wielowiekowych stolic kontynentu zabudową po prostu tradycyjną, oswojoną, choć tutejsza przewyższa skalą znajome struktury, ale daleka jest jeszcze od potrzeby obejmowania ochroną konserwatorską. Na tym polu ma Ameryka szansę zachowania pełni swojej świetności, dzięki wczesnemu określaniu historycznej rangi budowli. Bardzo szybko następuje gentryfikacja dzielnic uboższych, za to atrakcyjnych kolorytem i szybkim przesuwaniem życia, np. twórczego artystycznego do Brooklynu, galerii wystawowych na Chelsea, nocnego życia kawiarni i restauracji na East Side. Stąd właśnie biorą się też bieżące kłopoty lokalowe polskiego Piłsudski Institute, zasiedziały w tym rejonie (East), który ze względów koniunkturalnych – podnoszenia cen nieruchomości i utrzymania – został wyeksmitowany z tradycyjnego miejsca, szczęściem w złagodzonej nieco formie, dzięki środowisku polonijnemu.

Absolutnie niepowtarzalnym zjawiskiem urbanistycznym jest Times Square. Zjawiskiem reklamowo-informacyjnym, a w praktyce na równi dezinformującym i wprowadzającym w niekontrolowany trans, na skutek wirowania bezskalowych obiektów, nieistniejącej, bo ginącej za ekranem i tekstem architektury, dźwięków, obrazów, ruchu oraz wielości wszystkiego. Zjawiskiem oszałamiającym przez wszechobecny ogólny ogrom. To rzeczywiście miejsce nie mające równych. Plac bez placu, budowle bez twarzy, brak zachowania proporcji przedmiotów i obiektów, równoczesność różnorodnych, nieprzystających wzajemnie

przekazów – to wszystko wprowadza odbiorcę w specyficzny trans, który szybko męczy, ale do którego się tęskni i wielokrotnie wraca – zawsze inny, niosący nowe informacje. Takim właśnie sposobem i właśnie w takich miejscach kształtowana jest opinia publiczna i nowe mody. Tak kształtuje się poglądy i wychowuje albo wręcz tresuje. To jest zjawisko nie znane jeszcze na taką skalę w Europie.

Do takiej jednak dyktatury zmierza - jak się wydaje – ogólny trend „reklamarski” architektury i „płynący” (wielkoskalowy, bez zatrzymań-zamknięć) charakter urbanistyki.

Podróże poza downtown to głównie piesze wycieczki w dalsze rejony Nowego Jorku – uptown, wybrzeżem, w lokalne ciekawe rewiry. Nie mają jednak sobie równych wycieczki promami, których dziesiątki opływają miasto w stałym codziennym rytmie. Linia tramwaju wodnego wzdłuż East River pozwala opłynąć wschodnie wybrzeże, zawijając do przystanków w Queens i na Brooklynie, oglądając słynne mosty: Brookliński, Jerzego Waszyngtona, Manhattan Bridge, Williamsburg Bridge, Verrazano-Narrows Bridge – wiszący najdłuższy, łączący dwupoziomowo Brooklyn ze Staten Island; siedzibę ONZ, a przede wszystkim zobaczyć cały zespół wieżowców Manhattanu od strony wody, czyli w pełnej krasie, po czym zawinąć do Battery Park będącego letnią promenadą miasta. Stąd zaczyna się najatrakcyjniejsza wizualnie, zwarta urbanistycznie część miasta.

Nabrzeże co kawałek zagospodarowane portami żeglugi przybrzeżnej oferuje połączenia promowe w kierunkach kolejnych wysp. Staten Island to kierunek szczególnie atrakcyjnych widoków morskich Manhattanu, omijający z dość bliska znaną każdemu Statuę Wolności w New York Harbor, wyspę Ellis z charakterystyczną sylwetką pałacu-muzeum w dawnym, do 1954 roku działającym tam Urzędzie Imigracyjnym, dokąd kierowano przybyszów wprost ze statków. Staten Island to zielona wyspa domów mieszkalnych o niskiej intensywności. Powstały w 1984 roku Greenbelt liczy około 45 kilometrów szlaków turystycznych i jest jednym z ostatnich naturalnych lasów w Nowym Jorku.

Z New Jersey, zwłaszcza o zachodzie i po zmroku, widok Manhattanu jest imponujący. Nic nie przebije przyjemności wysączenia szklanki *long-drink* w ogródku restauracyjnym klubu jachtowego z bezkresnym widokiem na błyszczący czerwonym słońcem, a potem migający milionami świateł biżuteryjny diadem serca miasta i jego ruchliwe odbicie w oceanie. Wieczorna bryza pozwala żeglarzom rozwinąć żagle (może na przygotowania do World Cup?). Sporo przepływa tędy wspaniałych jednostek, również kilkumasztowych, z gąflowym ozagłowaniem – pewnie kiedyś był to widok zwyczajny, dzisiaj mieszają się one z dużymi statkami i promami o mocy silnika i konstrukcji pozwalającej im na szybkie obroty w wodzie niemal w miejscu.

Na Roosevelt Island można dostać się kolejką linową, co pozwala z wysokości podziwiać miasto i mosty przerzucone nad rzeką. Jej szerokość przekracza europejskie wyobrażenie o rzece, ale wszystko w Ameryce jest rzeczywiście większe. Rasowi Amerykanie też przekraczają europejskie normy wzrostu. Roosevelt Island jest wyjątkowo małą wyspą, ale bardzo wydłużoną. Właściwie jedna główna ulica doprowadza wszędzie od Monumentu Roosevelta – znakomitego założenia parku autorstwa Luisa Khana, aż po latarnię morską na drugim krańcu wyspy. Wyspa jest sypialnią miasta-molocha z cudnymi widokami Manhattanu jak na dłoni, sypialnią znakomitą dla Nowego Jorku – dzięki bliskiemu sąsiedztwu, ale z klimatem spokoju dzielnicy mieszkaniowej o niewielkiej skali. Wysokie budynki mieszkalne w dobrze zorganizowanej otoczce zieleni i podstawowych usług zapewniają tu nowojorczykom wygodne życie i łatwy dostęp do miasta.

Podróże poza miasto – wycieczka do Waszyngtonu i wyprawa wzdłuż Hudson do Beacon.

Postindustrialne miasteczko Beacon posiada nie tylko centrum wypełniane obecnie galeriami i sklepikami z wyrobami artystycznymi, wykorzystuje też przemysłowe obiekty na lofty, pracownie, studia i nowe osiedla mieszkaniowe. W byłych halach wielkowskalowych otwarto galerię sztuki współczesnej mieszczącą najnowsze obiekty wielkoskalowe sztuki *land-art*, *urban-art* czy konceptualnej. Miasto roz-

wija się, nowa sztuka przyciąga nie tylko artystów i turystów. Jest znakomitym zapleczem artystycznym Nowego Jorku. Właśnie tutaj i pewnie tylko tutaj, ze względu na wielkoskalowość i zaskakujący charakter wielu dzieł, można zobaczyć prace, w dużej mierze są to rzeźby takich znakomitości jak Richard Serra, Robert Smithson, Joseph Beuys, Fred Sandback, ale i Andy Warhol, Sol LeWitt, Walter De Maria i wielu innych, znanych jedynie z przedruków. Muzeum Sztuki Współczesnej Dia: Beacon Riggio Galleries ma również swoją siedzibę na 22. ulicy w Chelsea na Manhattanie, na 5. piętrze, z salą dla specjalnych pokazów i odczytów oraz kilka stałych miejsc warsztatowych w otwartym plenerze. Wielu członków-sympatyków wspomaga działalność Dia. Z okolic Beacon wywodzi się wielu znakomitych, tutaj w Adirondacks mieszkała i tworzyła przez wiele lat duma amerykańskiego malarstwa współczesnego – Georgia O’Keefe.

Stolica natomiast – Waszyngton – przedstawia dość zaskakujący obraz ze względu na monumentalną w skali The Mall – oś założeń parków i budynków rządowych wraz z parkami-pomnikami wojen, które jako całość otoczone są bezpośrednio poza ścisłym dystryktem administracyjnym niską zabudową jednorodziną, typową dla południa kraju. Nawet handlowo-usługowe Georgetown wygląda jak pięknie utrzymane, zasobne miasteczko amerykańskie, a nie jak stolica tak olbrzymiego kraju. Pewnie to właśnie aura sentymentalnej historii jest gwarancją komfortowego życia dla urzędników państwowych. O całkowitym spokoju trudno jednak mówić w kontekście częstych protestów i manifestacji wokół Kapitolu i Białego Domu. Trzeba przyznać, że służby ochrony działają błyskawicznie i z marginesem bezpieczeństwa. Nawet akt desperacji kobiety za kierownicą, na skutek którego przewencyjnie zamknięto centralny dworzec, gdy właśnie dojeżdżaliśmy do Waszyngtonu DC, wzbudził pełny alert i zmusił nas do opuszczenia pociągu o stację wcześniej niż docelowa, a potem kazał trzymać się z dala od Kapitolu do końca dnia. Z kolei kryzysowy brak porozumienia i zgody na prezydenckie propozycje zmian systemu służby zdrowia utrzymywał przez tydzień zamknięte obiekty państwowe, w tym niektóre muzea i budynki publiczne. Wachlarz wyboru innych możliwości nie zakłócił jednak przyjemności poznawania zasobów atrakcji miejskich.

Wizyty w muzeach – to przede wszystkim Metropolitan, duma amerykańskiej historii i sztuki, ze znakomicie edukacyjnie przygotowanymi ekspozycjami sztuki europejskiej i amerykańskiej oraz pieczołowicie usystematyzowaną ścieżką historyczno-poznawczą. Zasoby muzeum budzą podziw. Usytuowane na zapleczu Central Parku stale się rozbudowuje, poszerzając ofertę wystaw, zyskując powierzchnię ekspozycyjną, zachwycając nową architekturą rozszerzającą stare muzeum.

Guggenheim Museum pełne jest fantastycznych znajomych z albumów i książek o historii sztuki – dzieł budzących wzruszenie „odnalezienia po latach”. Wszyscy wielcy od Renoira po Picassa to cała historia Europy odnaleziona w zbiorach zza oceanu świadcząca o wspólnych z nią korzeniach. Sam budynek znajomy z okładek historii architektury współczesnej – właściwie niepozorny dzisiaj, obudowany wyrosniętymi ponad miarę sąsiadami. A taki był wielki i nieosiągalny w studenckim pojęciu sprzed lat. Ale nie stracił urody, wciąż zadziwia krągłościami rzutu i spiralną duszą *voidu*. Nie bez przyczyny ochrona zabrania fotografowania tej ikony architektury. Tajemnica jest do zgłębienia tylko na miejscu – własnym doświadczeniem.

MoMA. MoMa to przeżycie – spektakl sam dla siebie. Budynek – wypełnienie trudnego planu – plomba, najbardziej znacząca nie tylko w strukturze urbanistycznej, ale w całym życiu kulturalnym miasta. Budynek przyciągający samą nazwą, zadziwiający rozkładem wnętrza i wielowymiarowych, nietypowych przestrzeni, cały czas zaskakujących i wprawiających w zachwyt. Muzeum powalające zasobami zgromadzonych dzieł, zakresem dokumentacji, wachlarzem prezentowanych zagadnień artystycznych. Również z dziedziny architektury. Od Archigram po Mac Intosha. Jest Bauhaus i Aalto. Ożywają prawdziwe didaskalia wszystkich prezentowanych nurtów współczesności. Są i wątki wschodnioeuropejskie, bliskie naszej kulturze, są także wątki polskie. Tak kompletnego zbioru współczesnych osiągnięć kultury nie da się zobaczyć gdzie indziej. Te zbiory w większości można nawet fotografować, byle bez flesza.

A na deser ekspozycja czasowa: wspaniała wystawa prac Maigrette'a. Tu niestety obowiązuje całkowity zakaz fotografowania. Zresztą gęsty tłum w sali i taki sam kłębiący się w kolejce do wejścia na wystawę (tu przydała się pożyczona od wielkodusznych znajomych karta członkowska) i tak nie pozwoliłby na zręczne ujęcia obrazów. Wielka szkoda.

Jewish Heritage Museum jest warte zobaczenia dla samej urody bryły budowli, jej nawiązań do ikonologii holokaustu, dokumentacji wątków polskich, poznania nieznanych faktów historii wojennej i współczesności Żydów w Ameryce, Europie oraz dla prognozowania naszej wspólnej przyszłości. Multimediaalnie przygotowana, niezwykle bogata w zgromadzone dokumenty jest ekspozycja dydaktyczna. Muzeum przystosowane do kontemplacji, pięknie położone na wybrzeżu, w zieleni, zapewniające organizację spotkań, eventów, wystaw w niezwykle atrakcyjnym miejscu.

Niedaleko stąd stały do pamiętnego momentu zagłady dwie wieże: bliźniacze Twin Towers – World Trade Center. Obecnie nadal toczy się tutaj budowlany wir. Wspaniała realizacja projektu Liebeskinda – 9/11 Monument. Wstęp za biletami, rezerwacja przez Internet – ale rzeczywiście warto. Wrażenie wstrząsające. Niby przygotowani, bo przecież świat architektoniczny rozpowszechnił i projekt i fotografie dwóch czynnych już wodnych kraterów, jednak wizja lokalna przekracza wszelkie wyobrażenie. Na ogromnym placu przetykanym pięknie wykrojonymi zielonymi pasmami drzew i zręcznie dobranej niskiej zieleni, w miejscu dawnych wież, zioną wciągającą w głąb otchłanią dwa czworoboczne kratery. Z impetem walą w dół z nieprzejednaną siłą ogromne masy wody. Zjawisko-performance porażające siłą przekazu, z zaskakującą ilością zmarłych osób w tle, których nazwiska wyryto na czarnych kamiennych kołnierzach kraterów, a dudniące nieustająco i wciągające w głąb czworobocznych czeluści hektolitry rozszalałej wody, porywają patrzących. Ten prosty, jak się wydawało pomysł okazał się zniewalająco wielki w realizacji. Tylko na miejscu da się docenić wielkość koncepcji i przeżyć traumę tej przestrzeni. Aura tragedii w kontekście powstającej tu architektury dają wrażenie nie do zapomnienia.

Uczestnictwo w imprezach kulturalnych – to uroczystości 70-lecia Piłsudski Institute, które odbywały się w Konsulacie Polskim – w Pałacu przy Madison Ave. (Jan Karski Corner), gdzie w stylowych salach reprezentacyjnych w towarzystwie śmietanki polonijnej podsumowano dotychczasowe osiągnięcia, historię i działalność. Archiwalne i współczesne filmy dokumentalne (Tomasz Magierski), recital fortepianowy Magdaleny Baczewskiej – profesor nowojorskiej i solistki, a potem bankiet i sympozjum naukowe na drugi dzień.

W galerii PIASA, w polskim ośrodku kultury, uczestniczyłam w wernisażu malarstwa Rafała Olbińskiego z towarzyszeniem muzyki saksofonisty jazzowego Krzysztofa Medyny – budujący przykład najwyższego profesjonalizmu i wysokich lotów twórczych polskich artystów liczących się w bogatym życiu artystycznym Nowego Jorku. Tu też niedaleko – (wiem z polskiej prasy, z wywiadu udzielonego Gazecie Wyborczej) mieszka przecież jeden z największych jazzmanów, przedstawiciel cenionego polskiego free-jazzu i mój ulubiony trębacz Tomasz Stańko.

Wernisaż. Na koniec – ale przecież głównie po to tu przyjechałam – rozwiesiłam własną wystawę malarstwa z wernisażem odbytym wspólnie z innymi artystami w międzynarodowym zestawie, w galerii New Century Artists. To jedna z bardzo wielu, bo ponad 60 galerii w artystycznej dzielnicy Nowego Jorku – Chelsea. Przy kilku równoległych ulicach po zachodniej stronie (West NY) Manhattanu mieszczą się dziesiątki galerii, układając w całe kilometry sale wystawowe do zwiedzania jedna po drugiej i dające możliwość uczestniczenia w różnego autoramentu wydarzeniach artystycznych.

W tym czasie, tuż obok, oglądano kolejne dzieło Bangsy'ego, który właśnie zjawił się w Nowym Jorku, a prasa informowała o szczęściarzu, który nieświadomie wykupił serię jego obrazków na kiermaszu i zarobił na nich zaraz potem fortunę. Podobno w tłumie, z którym się zmieszałam, był sam autor. Ale nikt nadal nie wie na pewno jak on wygląda.

Miałam szczęście poznać prywatnie w domu polskich restauratorów – pp. Dudów, artystów Metropolitan Opera: Mariusza Kwietnia – osławionego (na równi z Piotrem Beczałą) barytona, który właśnie występuje z główną rolą w Eugeniuszu Onieginie oraz Edytę Kulczak mezzosopranistkę, również primadonnę Met, też wykonawczynią jednej z głównych ról w tymże spektaklu. Wraz z nimi poznałam znakomitego wirtuoza fortepianu – Tadeusza Domanowskiego występującego wśród owacji w Carnegie Hall. Odnowiłam znajomość z wziętym architektem i prezesem RIVAA Tadeuszem Sudołem. Zabrałoby kilku dni, aby wejść głębiej w środowisko muzyków i wysłuchać ich na żywo w spektaklu operowym w Met.

Osiągnięcia osobiste i zawodowe to przede wszystkim własna wystawa malarstwa. Odbывała się przecież w głównej dzielnicy wystaw i artystów – Chelsea, na Manhattanie, w samym sercu Nowego Jorku, wśród galerii promujących sztukę współczesną z całego świata. Galeria New Century Artists, w której miałam szczęście i możliwość wyeksponować moje obrazy, mieści się przy samej (osławionej w architektonicznych periodykach) High Line i w towarzystwie coraz liczniejszych pomników architektury budowanej w efekcie gentryfikacji tego miejsca. Galerie zajmują nie tylko partery kilku sąsiednich ulic (22-27 Street West), ale wiele pięter wieżowych budynków, czasem stanowiąc „wieże galerii sztuki”. New Century Artists to jedna z kilku galerii w tym budynku, na 4. piętrze, dostępna windą jak wszystkie pozostałe. Na wernisażu w trakcie trzech godzin trwania imprezy przewinęło się z pewnością ponad 100 osób. Zainteresowane działaniami awangardy osoby, ciekawe nowinek światka artystowskiego, kierują się tutaj wprost do skupiska wystaw różnych nurtów twórczości. Nawet odwiedzając konkretną imprezę, dla której przybyli, uczestniczą przy okazji w szeregu innych rozgrywających się tuż obok. Duże zainteresowanie, rozmowy, znajomości, wymiana wizytówek, dyskusje oraz kontraktowe recenzje krytyków – taki był również przebieg mojej wystawy zbiorowej, gdzie każdy z autorów wykupił prawo i przestrzeń do eksponowania. Sukces samego wystawienia obrazów na zaproszenie nowojorskiej galerii przypieczętował fakt sprzedaży obrazu – jednego z dwóch z całej wystawy. Reszta z dziesięciu moich prac, dzięki pozytywnemu odbiorowi, pozostała do obrotu komisowego i uczestnictwa w innych okazjonalnych wystawach – do czasu kolejnej, tym razem indywidualnej wystawy malarstwa, zabookowanej w galeriach PIASA i RIVAA w Nowym Jorku. To dla mnie wielkie wyróżnienie i sukces. Terminy każdej z wystaw dyktują jedynie możliwości sfinansowania podróży i wysyłki dzieł. To spory wysiłek finansowy, bardziej sensowny w warunkach dłuższego pobytu i pracy nad nowymi obrazami na miejscu. Takie zaproszenie na plener międzynarodowy w Canoa Ranch Resort w Arizonie również zostało mi zaproponowane... może warto skorzystać i spróbować na wyjeździe?

Tutaj narzuca się jeden wniosek-truizm: wszystkie niszowe działania mają większy sens w dużych metropoliach, po prostu ze względu na liczniejszą społeczność. **Ten sam procent uczestnictwa daje jednoznacznie wymierny efekt.**

Eksploatacja środowiska naukowego i twórczego to również wizyty w Polish Institute of Art&Sciences of America, Piłsudski Institute of America, Roosevelt Island Visual Art Association oraz wizyty w Columbia University Graduate School of Architecture, Planning and Preservation, Pratt Institute School of Architecture, New York Institute of Technology. Te szkoły architektury wybrałam po zapoznaniu się z rankingami, opiniami i kierując się praktyczną możliwością dotarcia do kampusów. Efektem tych wizyt jest zgromadzenie sporej porcji informacji i zdjęć z tych szkół architektury, porównanie standardów nauczania i jego wizualnych efektów. Pobieźne wnioski dotyczące samych szkół architektury to tradycyjnie wysoki prestiż Columbia University, niepogłębiający jednak szczególnie jakości samej szkoły architektury, która ma siedzibę w stosunkowo niewielkim budynku z dużą biblioteką, ale bez własnego pełnego zaplecza artystyczno-modelarskiego i konstruktorskiego. Jej profil jest raczej techniczny, chociaż oferuje studentom (poza podstawowym programem obowiązkowym) udział w wielu atrakcyjnych imprezach kulturalnych, zazwyczaj prowadzonych i wspieranych komentarzami, spotkaniami i dyskusją z profesjonalistami: twórcami, artystami, krytykami. Ogromny kampus uniwersytecki daje możliwość współpracy, wzajemnych

kontaktów międzyprofesjonalnych i korzystania z bogatego zaplecza naukowego oraz wspaniałej biblioteki. Prestiż szkoły ułatwia wszelkie działania na zewnątrz.

Najszerzej wydaje się przygotowywać do zawodu Pratt Institute na Brooklynie. Kampus posiada w swoim składzie szkołę odpowiadającą Akademii Sztuk Pięknych, która przejmuje studentów architektury na zajęcia plastyczne. Prowadzone w okrojonym zakresie dają jednak studentom możliwość pełnego kontaktu z warsztatem różnych sztuk plastycznych. Aura budynku Architektury, zaadaptowanego ceglano-objektu, z przystosowaniem do nowych potrzeb i stale rozbudowującego się – dobrze służy idei pracy architekta i dała doskonałe warunki dla studiowania tego kierunku. Cały kampus, który usytuowany jest w wygodnej, cichej i dobrze zorganizowanej dzielnicy daje pełny komfort studiów i pełnego rozwoju młodych ludzi.

NYIT to szkoła w centrum miasta tuż przy wielkoskalowym Columbus Circle. Architektura zajmuje trzy piętra potężnego budynku, korzystając ze wspólnych części z innymi wydziałami, również wydziału Artystycznego na najwyższych kondygnacjach, gdzie odbywają się też zajęcia plastyczne dla młodych architektów. Podobnie jak w Pratt Institute różne oddziały szkoły świadczą wzajemne usługi edukacyjne. Wszystkie te szkoły jako wiodące w dziedzinie nauczania architektury zapewniają bardzo dobre warunki pracy szkolnej: własne stałe miejsca dla opracowywania wszystkich projektów, ze stale dostępnym zapleczem poligraficznym dla każdej grupy, samodzielnie obsługiwanych, pracowniami modelarsko-konstruktorskimi i możliwością korzystania z pracowni innych specjalności w obrębie kampusu. Całość szkoły dostępna jest studentom przez całą dobę. Najbardziej artystyczny profil wykazuje szkoła brooklyńska z Pratt Institute. Wszystkie te szkoły pobierają wysokie czesne od swoich studentów, zapewniając jednak wysoki standard nauki, prestiż i łatwiejszy start zawodowy.

Wizjonerstwo, ekologia i zrównoważony rozwój. Zabrakło już czasu na dogłębną eksplorację interesujących tematów współczesnej urbanistyki. „Farmy miejskie” są reprezentowane w samym Nowym Jorku głównie przez projekt „Rooftop farm” z 2008 roku – w Brooklyn Grange (37-18 Northern Boulevard, właściciel Ben Flanner), małe *truck-farms* i w formie dość tradycyjnej. Większe farmy miejskie uprawiane tradycyjnie to głównie Long Island. Farm wieżowych i upraw na dachach w tak krótkim czasie nie zdołałam zlokalizować. Widoki miasta z lotu ptaka (GE Tower) nie odkrywają w granicach Manhattanu takich miejsc.

3. Podsumowanie

Nowy Jork i okolice charakteryzują się raczej rozrzutnością dóbr materialnych, w tym dóbr natury. Przeważa komfort użytkowy dnia bieżącego nad przewidywaniem jutra. Potencjał kraju wydaje się być wciąż nieograniczony. Dopiero ostatnie lata świadczą o staraniach większej dbałości o przyszłość zasobów naturalnych i urodę natury. Wychowanie i edukacja włączyły tematykę oszczędności i troski o otoczenie w ramy programów nauczania. Powstało nawet Museum of Reclaimed Urban Space (MoRUS) – dokumentujące złe, przypadkowe wykorzystywanie opuszczonych i zrujnowanych dzielnic czy budynków oraz ich programowe renowacje, modernizacje i przebudowy. Wystawie towarzyszą eksponaty bardzo różnego autoramentu jako świadectwo kolei losu wartościowych miejsc. MoRUS działa na zasadach wolontariatu i ma na celu aktywizację środowisk miejsc zaniedbanych, ale przede wszystkim celem społecznych aktywistów jest uchronienie pozostałości minionej lokalnej świetności lub wyjątkowej tradycji miejsc – obecnie podupadłych – dla mieszkańców współczesnych i potomnych.

Podróż była niezwykła, chociaż dotyczyła zwykłych realiów współczesnego życia miasta. Dała wymierne korzyści, nawet materialne, ale głównie mentalne, uświadomienia równoczesności trwania rzeczywistości znajomej, ale jednak innej od naszej europejskiej codzienności. Jest to temat ogromnie szeroki, do

rozwijania i wykorzystania w pracy własnej i dydaktycznej. Sam zasób zdjęć cyfrowych, do różnorodnego wykorzystania liczy 5300 klatek.

To miasto daje poczucie wolności. Dlaczego? Bo nieustannie „brzęczy i gotuje pod powierzchnią”, bo daje możliwości i wybór, bo nikt nie dyktuje, co najwyżej nagradza lub odrzuca, ale pozwala się wykażać, bo możesz być sobą bez wymieniając nazwiska, bo wszędzie znajdziesz podobnych sobie, bo życie nie musi być nieznośne, bo możesz cieszyć się bezkarnie z byle czego. Dopóki nie wkroczysz na ścieżkę kryminalną oczywiście. Tutaj nawet miejsca drogie i zasobne wydają się być osiągalne.

I za to też podziwiam aurę Nowego Jorku, gdzie ludzka masa ulicy wcale nie przejmuje się dobrobytem garstki bogaczy. Czujesz się mrówką w ogromnym kopcu i wiesz, że bez ciebie – bo masa to ty i koledzy – tamci też nie przeżyją. Niech robią swoje wielkie interesy, nawet twoim kosztem, byle czuć swobodę i nie martwić się bez przerwy. W końcu i ty możesz być obywatelem tego największego, najwspanialszego, najsilniejszego i najbardziej wpływowego kraju na świecie. Tutaj obywatel czuje możliwość działania i osiągnięcia sukcesu. Ważne, żeby w to uwierzyć.

Wracam do Krakowa. Już czeka na stole korespondencja: dawno zapomniany mandat drogowy sprzed kilku lat i upomnienie o zapłaconą zresztą w terminie składkę OC sprzed dwóch i pół.

Dobrze, że miesiąc później przychodzi wiadomość o odbytym posiedzeniu Rady Naukowej PIASA i akceptacji mojego członkostwa w Polish Institute of Arts & Sciences in America.

References/Literatura

- [1] Sassen S., *A Sociology of Globalisation*, Norton, New York 2007.
- [2] Bachelard G., *The poetics of Space. The classic look at how we experience intimate places (Poétique de l'espace)*, NY 1994.
- [3] Wallis A., *Ameryka – miasto*, KAW RSW „Prasa-Książka-Ruch”, Warszawa 1987.
- [4] Niezabitowska E.D., *Metody i techniki badawcze w architekturze*, Wyd. PŚI., Gliwice 2014.
- [5] Koolhaas R., *Delirious New York. A Retroactive Manifesto for Manhattan*, The Monacelli Press 1994.
- [6] Mehta S., *Nowy Jork uwodzi świat. Po 11. rocznicy ataku na WTC*, Gazeta Wyborcza – magazyn, 15/16 września 2012.





III. 1. Manhattan NYC – view from the terrace of the yacht-club on the New Jersey island (photo by author, 2013)

II. 1. Manhattan NYC – widok z tarasu-ogrodu klubu jachtowego na wyspie New Jersey (fot. aut., 2013)



III. 2. Freedom Tower (ground zero) the tallest Tower of Manhattan (105 floors, 1776 ft – its height is the symbol of the date of Declaration of Independence). One of four, which are part of a new development created in place of WTC. Authorship: Daniel Libeskind, David Childs, Skidmore, Owings & Merrill (photo by author, 2013)

II. 2. Freedom Tower (ground zero) najwyższy wieżowiec Manhattanu (105 pięter, 541 m, czyli 1776 stóp – symbol – data ogłoszenia Deklaracji Niepodległości US), jeden z czterech, będący częścią nowego kompleksu powstałego w miejsce WTC. Autorstwo: Daniel Libeskind, David Childs, Skidmore, Owings & Merrill (fot. aut., 2013)



III. 3. Genre scene – Times Square (photo by author, 2013)

II. 3. Scena rodzajowa – Times Square (fot. aut., 2013)



III. 4. Genre scene – Broadway (photo by author, 2013)

II. 4. Scena rodzajowa – Broadway (fot. aut., 2013)